

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Pojetí sebelásky u Ericha Fromma a její interpretace v moderní populární psychologické literatuře

Bakalářská práce

Studijní program: B6101 – Filozofie
Studijní obor: 6101R026 – Filozofie humanitních věd
Autor práce: **Adéla Šeligová**
Vedoucí práce: **Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.**

TECHNICAL UNIVERSITY OF LIBEREC
Faculty of Science, Humanities
and Education

The Concept of Self-love by Erich Fromm and its Interpretation in Modern Popular Psychological Literature

Bachelor thesis

Study programme: B6101 – Philosophy
Study branch: 6101R026 – Philosophy of Humanities
Author: **Adéla Šeligová**
Supervisor: **Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.**

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Adéla Šeligová**
Osobní číslo: **P12000378**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie humanitních věd**
Název tématu: **Pojetí sebelásky u Ericha Fromma a její interpretace v moderní populární psychologické literatuře**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Zásady pro vypracování:

Cílem této práce je filosofická interpretace fenoménu sebelásky v pojetí Ericha Fromma. Frommova koncepce konstruktivní a naopak destruktivní sebelásky bude kriticky konfrontována s praktickými radami populární psychologické literatury komerční provenience, které budou sloužit jako případové studie "lidového psychologie" sebelásky.

Metoda práce: analýza použité literatury a uvedených zdrojů. Studentka se bude v průběhu příprav a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

FROMM, Erich. Lidské srdce. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-28-6.

FROMM, Erich. Mít nebo být? 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0469-3.

FROMM, Erich. Umění milovat. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, 1996. ISBN 80-85637-26-X.

HAY, Louise L. Miluj svůj život. Praha: Pragma, 2004. ISBN 80-720-5104-0.

LAUSTER, Peter. Láska: Psychologie jednoho fenoménu. 1 vyd. Praha: Knižní klub, 1994. ISBN 80-717-6033-1.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vít Bartoš, Ph.D.

Katedra filosofie

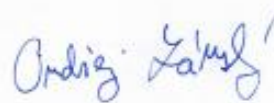
Datum zadání bakalářské práce: **10. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Vítu Bartošovi, Ph.D. za cenné rady, ochotu a čas, který mi v průběhu bakalářské práce věnoval. Mé poděkování patří také rodině za podporu v celé délce studia.

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku sebelásky a lásky v kontextu děl Ericha Fromma. Na lásku a sebelásku je nahlíženo z psychologického a sociokulturního hlediska. Frommovy myšlenky budou interpretovány skrze jeho teorii osobnosti, kterou zásadně rozlišuje na produktivní a neproduktivní orientaci. Práce se tedy zabývá nejen pozitivními aspekty sebelásky, ale také konceptem defektní lásky a sebelásky, které jsou nedílnou součástí Frommových děl. Dále se fenomén lásky a sebelásky rozebírá z pohledu autorů New Age. Tato populární psychologická literatura je v dnešní době velmi rozšířená, a proto byla zvolena jako porovnávací bod pro Ericha Fromma z hlediska serióznosti přístupu. Na základě tohoto porovnání se projeví průsečíky i rozdílnosti jejich pohledů.

klíčová slova: sebeláska, láska, aktivita, harmonie, jedinečnost, vrozenost, sebeúcta

Annotation

Bachelor thesis is focused on self-love and love in the context of the works of Erich Fromm. Love and self-love have been seen from the psychological and socio-cultural aspects. Fromm's ideas will be discussed through his theory of personality, in a productive and non-productive orientation. The thesis is concerned with not only the positive aspects of self-love, but also its defects, which are an integral part of Fromm's works. Furthermore, the phenomenon of self-love and love. Analyzes from the perspective of the authors of the New Age. The New Age psychological literature is popular and expanded nowadays. That's the reason why the author of bachelor thesis has picked the New Age literature like a comparison for Erich Fromm's serious-access work. We are going to see intersections and differences based with this comparison.

keywords: self-love, love, activity, harmony, uniqueness, innateness, self-esteem

Obsah

Úvod	10
1 Inspirace Ericha Fromma	12
2 Strukturální vztah lásky a sebelásky	15
2.1 Formy lásky	17
2.1.1 Bratrská láska	18
2.1.2 Rodičovská láska	18
2.1.3 Erotická láska	20
2.1.4 Láska k Bohu	21
2.2 Sebeláska ve vztahu k existenci	22
2.2.1 Nekrofilie jako defekt sebelásky	23
2.2.2 Biofilie – stěžejní aspekt sebelásky	25
3 Sebeláska a její vliv na osobnost	28
3.1 Produktivní osobnost jako pozitivní výsledek sebelásky	31
3.1.1 Produktivní láska	31
3.1.2 Sebeláska	33
3.1.3 Rozdíl mezi sebeláskou a sobeckostí	35
3.2 Neproduktivní osobnost jako důsledek negativních projevů sebelásky	36
3.2.1 Narcismus	36
3.2.2 Nezralá láska	39
3.3 Neproduktivní orientace – důsledek nedostatku sebelásky	41
3.3.1 Receptivní orientace	42
3.3.2 Vykořisťovatelská orientace	42
3.3.3 Křečkovská orientace	44
3.3.4 Třžní orientace	45
4 Kombinace pozitivních a negativních projevů lásky	48
5 New Age – populární psychologická literatura	50
5.1 Hlavní teze New Age	52
5.2 Inspirace autorů New Age	52
5.3 Další aktivity New Age	55
5.4 Vztah New Age a náboženství	56
5.5 New Age v České Republice	57
6 Případové studie autorek zahraniční a domácí provenience	58
6.1 Sebeláska z pohledu Louise L. Hay	58

6.2	Sebeláska z pohledu Zdeňky Jordánové.....	60
7	Sebeláska v diskurzu New Age a Ericha Fromma.....	63
	Závěr.....	67
	Použitá literatura.....	69

Úvod

Láska a sebeláska jsou fenomény provázející nás v mnoha situacích běžného života. Autorka si toto téma vybrala z důvodu, že je v problematice osobně zainteresována a chce si tak pomocí práce rozšířit obzory. Sebeláska bude zkoumána ve stěžejních dílech Ericha Fromma z psychologického a sociokulturního pohledu. Vedle něj se bude autorka zabývat také moderním psychologickým populárním myšlenkovým proudem New Age, který se v naší době velmi rychle rozšiřuje. Důvodem pro zvolené autory jsou podobné myšlenky v problematice sebelásky a také shodné názory na situaci ve společnosti 20. století. Oba zdroje vnímají sebelásku jako faktor, který v člověku mění vědomí o jeho jedinečné podstatě a díky jejímu zdravému rozvoji si začíná vážit nejen svojí existence, ale existence takzvaného veškerenstva.

Erich Fromm chápe zdravou sebelásku také jako lék proti odcizení vznikajícímu chováním lidí v moderní společnosti. Jedinci se vzájemně nerespektují a využívají se především k dosažení vlastních sobeckých cílů. Aby se toto odbouralo, je třeba vypěstovat zdravou lásku k sobě samému a poté tak začít nahlížet i na své okolí. New Age (kterému bude věnována pozornost v druhé části práce) chce sebeláskou také změnit situaci ve společnosti, avšak poněkud jiným přístupem. Autoři tohoto hnutí vidí východisko ve "volnomyšlenkářském" pozitivním myšlení, díky kterému budou lidé schopni dobrat se šťastného života. Narozdíl od Ericha Fromma tak nepodporují řízené terapie, ale vkládají důvěru v samotnou touhu člověka zlepšit svůj život. Ačkoliv se totiž tyto autoři v mnohém shodují, tak se také v mnohém rozcházejí. Předmětem práce tedy nebude pouze zkoumání jejich sdílených názorů, ale také komparace těch odlišných. Tomu bude věnována závěrečná kapitola celé práce.

Důležité je v úvodu také osvětlit výše napsané slovní spojení "zdravá sebeláska", protože jak nedostatek, tak přemíra sebelásky mají velmi negativní dopady. Proto dalším krokem práce bude popsání defektů sebelásky v podobě nekrofilie a různých typů neproduktivních orientací, které mají za následek nefunkčnost jedince ve společenském životě. Pokud však člověk dosáhne zdravé míry sebelásky, stane se hodnotným členem komunity (bude tak vnímán okolím, i sám sebou). Takovýto stav

stojí samozřejmě mnoho času, úsilí a je třeba o něj stále pečovat, ovšem pokud povede ke šťastnému životu, tak za něj stojí každá námaha.

1 Inspirace Ericha Fromma

„Láska je jaksi nití propojující mezi sebou všechny duchovní bytosti, které musí také nabýt vyššího vědomí celku.“¹ Vzhledem k tomu, že láska i sebeláska jsou termíny skrývající v sobě spoustu nejasností, je nejprve třeba vymezit si některé z nich. Již v antickém Řecku se touto problematikou zabývali myslitelé jako Platón nebo Aristoteles (díla Etika Nikomachova, Metafyzika). Platón se lásce nejvíce věnuje ve svých dialozích Symposion a Faidros. V něm lásku (řecky erós) dělí na obecnou a nebeskou. Obě tyto formy měly jakýsi mystický (až nadpřirozený) nádech, protože láska pro něj byla nesmrtelnou věčnou idejí bytující mimo náš svět. Toto pojetí „zlidštil“ Aristotelés, který posunul význam erótu na fyzický svět. Zde už nalzáme první inspiraci pro Ericha Fromma, jelikož Aristoteles tvrdí, že: „*existuje první hybatel, který způsobuje pohyb tím, že je milován.*“² Stejně jako produktivní jedinec u Fromma, který je díky lásce tvůrčí, aktivní a tedy způsobuje pohyb. Aristoteles dále definuje (sebe)lásku jako pozitivní přístup k životu založený na ctnosti a poznání dobra a rozumu. To jsou totiž nejdůležitější části osobnosti, se kterými operuje i Erich Fromm.

Dalším autorem, jehož myšlenky se odráží ve Frommově myšlení, je Empedoklés. Pro něj je láska sjednocujícím principem světa. Je podpořena harmonií, která udržuje věci pohromadě a patří do ní oddanost (= storgé) a přátelství (= filia). Frommovým pojmoslovím bychom přirovnali storgé k lásce mateřské nebo k lásce k Bohu, v nichž je oddanost jedním z nejdůležitějších faktorů. Filia je pak shodná s láskou bratrskou, která je reprezentována čistým přátelstvím. Empedoklovy další principy – sjednocující erós a destruktivní svár – lze přirovnat k Freudově pudu života a smrti, jež byly inspirací pro Ericha Fromma a následné vytvoření termínů produktivní a neproduktivní orientace.

Kromě inspirací v antickém Řecku jsou základem pro tvorbu Ericha Fromma jeho rodinné kořeny v judaismu, další životní poznatky z křesťanství a také (již zmíněné) studium Freudovy psychoanalýzy. Dalším stežejním materiálem jsou Marxovy teze

¹ NALDONIOVÁ, Lenka. *Erós a jeho metamorfózy*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010, s. 9 ISBN 978-80-7368-840-0.

² Tamtéž s. 67

o společnosti, která je dle něj ovlivněná její ekonomickou základnou. Podle něj je harmonie sama o sobě nefunkční, a člověk tak není se svou svobodou ztotožněn. S tímto samozřejmě Fromm přímo polemizuje: „*Cílem lidského vývoje však nikterak není přizpůsobování jedince ekonomickým a společenským požadavkům, nýbrž jeho utváření podle požadavků vlastních optimálních celkových potřeb.*“³ Erich Fromm tak přináší lék na současnou odcizenou společnost novými principy, kterými se pokouší společnost „uzdravit“. Fromm nalézá „lék“ na dnešní nemocnou společnost v lásce. Díky níž může člověk změnit své nitro a může žít aktivně – tedy být. Může opustit pasivitu, lpění na minulosti a především na vlastnění tedy (mít). Podle něj by tedy identita lidských individualit ve vztahu k sebelásce měla být zachována i proti tlaku společenské a kulturní oblasti. Kritika Marxe je zde jasně patrná.

Člověk se potřebuje rozvíjet především v pozitivních formách lásky a sebelásky. Díky nim se bude cítit potřebným a jedinečným členem společnosti – získá pocit bezpečí a začne si uvědomovat svoji svobodu. Z těchto důvodů je zřejmá potřeba jedince orientovat se k uvědomění lásky a dosažení rozvoje osobnosti. Zde vidíme také zřejmou inspiraci Fromma Spinozou, který tvrdí, že zachovávání existence na základě lásky je dáno přirozeností. Toto zachovávání je tedy podstatou nejen každého jsoucna, ale i člověka. „*Protože rozum neukládá nic, co odporovalo naší přirozenosti, žádá nás, aby každý miloval sám sebe, vyhledával to, co je nám skutečně užitečné, a směřoval k tomu, co člověka vede skutečně k větší dokonalosti.*“⁴

Erich Fromm dále tvrdí, že láska je především umění, o němž je třeba se prakticky učit. Stejně takové umění je získání a udržování zdravé sebelásky. Díky ní jsme aktivní nejen v lásce k druhým, ale také jsme altruističtí v aktivní účasti na společenském dění. Proto milovat nelze pasivně, jedná se o aktivitu, pomocí níž získáváme spoustu odpovědí, a to i v problematice smyslu vlastní existence. Láska nás provází každodenním životem a je třeba se v ní zdokonalovat. Tak, jako se učíme žít, učíme se milovat, a získáváme tak hlubší poznání o rozvoji celé osobnosti.

³ FUNK, Rainer. *Erich Fromm ; Z něm.orig.přel.Vlastislava Žihlová*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994, s. 11, fot.příl. ISBN 80-7106-086-0.

⁴ STÖRIG, Hans Joachim a Petr REZEK. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991, s. 238 ISBN 80-7113-041-9.

Pokud se staneme jen pasivními účastníky, nic nového nám život nepřinese. Pokud lásce budeme rozumět, může to otevřít naši novou aktivní smysluplnou životní cestu.

Jak se mění po různá staletí společnosti a jejich cíle, mění se i postavení lásky. Erich Fromm doslova říká: „*Většina lidí vidí problém lásky především jako problém, jak být milován, méně už jako problém, jak milovat, jako problém schopnosti lásce.*“⁵ Lidé chyby ve vztazích často subjektivně spatřují v osobách zahrnovaných svou láskou. Muži volí pro získání náklonnosti úspěch a vliv, ženy využívají své vizuální stránky. V předešlých dobách se nehledělo na lásku jako na spojení dvou lidí, roli zde hrál konzervativní způsob uzavírání manželství (např.: dohodou či smlouvou rodin, společenským postavením). Rozdílnost způsobu realizace obou pohlaví v otázce jak milovat se mění během 19. a 20. století. Postupem času se tyto způsoby mění a svoboda lásky je tou pravou cestou k manželství. Právě toto překonání konzervativního způsobu uzavírání svazků je dalším krokem k rozvoji člověka jako plnohodnotného a samostatného jedince. Výhody prožívání lásky tímto způsobem nemusí být vhodné pro všechny. Některým vyhovuje nejdříve formální svazek s následným sbližováním, tedy způsob používaný v předchozích obdobích. Tyto svazky však většinou potlačovaly genderovou rovnost.

⁵ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 9. ISBN 80-85637-26-x.

2 Strukturální vztah lásky a sebelásky

Erich Fromm tvrdí, že láska je především hnací silou, jež člověka vede dál, je to jeho touha po splynutí. Fromm tvrdí, že se jedná o: „*Nezákladnější vášeň, je to síla, která drží pohromadě lidstvo, rod, rodinu, společnost.*“⁶ A právě z tohoto důvodu bere Erich Fromm takovou lásku jako zralou odpověď na problém existence. Pokud jedinec tohoto splynutí z nějakého důvodu nedosáhne, znamená to zkázu, a to jak sebe sama tak i druhých. Následný odklon bude pro jedince znamenat destrukci jeho nitra případně i možné šílenství. Je tedy na místě zmínit, že lidstvo bez lásky by nevydrželo ani jeden den. Je tedy láska speciální až magický druh spojení, kterého jde jen stěží dosáhnout, a je sebeláska základem lásky? Mnoho lidí si neuvědomuje váhu a duchovní sílu sebelásky a lásky a také jejich projevů.

Pouze spojení založené na rovnosti, o něž budeme pečovat a ke kterému budeme přistupovat s úctou, má smysl. Takové spojení je především založené na zdravé lásce k nám samým, díky které se nebudeme cítit podřízeni. Naopak nezdravá sebeláska by mohla vést k nadřazenosti a případnému rozkladu objektu lásky.

Fromm odkazuje na dvě cesty, díky nimž lze odkrýt toto niterné tajemství. Ta první je cesta zoufalá znamená pro jedince co nejvíce si zjednodušit směřování k cíli. Člověk, který používá různých zjednodušujících metod, nemůže být produktivní a láskyplný. Pouze nutí své objekty dělat, cítit a myslet si to, co si přeje on. Jedná s nimi jako se svým majetkem. Tedy to, že někoho vlastníme, nebo se snažíme vlastnit, není projevem zdravé lásky. Spíše dojde k prohloubení odcizení mezi jedinci a místo zjednodušení může dojít i k vnitřnímu zničení člověka. Mnozí neproduktivní jedinci často životem pouze proplouvají za pomoci druhých, ovšem v životě je třeba poznat překážky, díky kterým si lidé začnou uvědomovat radosti života.

⁶ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 24 ISBN 80-85637-26-x.

Druhá cesta vedoucí k poznání záhad života je spojena s produktivní orientací, sebeláskou a aktivním podílením se na životě svém i druhých. Jedná se o lásku, kterou Fromm definuje jako: „*aktivní pronikání druhé osoby, při němž mé přání poznat je ukojeno spojením.*“⁷ Takovéto spojení je možné pouze samotným zážitkem, nikoli přemýšlením o něm ani kalkulováním, co by mi mohl přinést (pak bych zůstal stejně pasivní, nevědomý a odcizený jako dříve).

V lásce neexistují komerční principy dávání a dostávání. Teprve bez tohoto vzorce se tento cit může rozvíjet. Jak ale dávat lásku „správně“? Erich Fromm upozorňuje na mylné výklady tohoto aktu. Jako hlavní problém vidí především zakořeněnou rovnici v lidské paměti: dávat = vzdávat se. Takto si vykládají pocit z „nuceného“ obdarování lidé, kteří jsou neproduktivně orientováni. Tito lidé necítí radost z obdarování, ba naopak se cítí, jako by jim kus sebe chyběl – tedy cítí se ochuzení. Dávání pro ně znamená psychickou bolest nebo výraz nějaké oběti, proto u nich můžeme nalézat zlobu a sobeckost, což je podle Fromma důkaz, že se nemají sobci ve skutečnosti rádi a cítí se ochuzení o to, co nemají.

Naopak jedinci produktivní, kteří jsou plni sebelásky, jež je vede k aktivitě, chápou akt dávání úplně opačným způsobem. „*Dávat je nejvyšší výraz moci.*“⁸ Darování nemá obohacovat pouze obdarovaného, ale i dárce. Tím činí sám sebe rozradostněným a mizí tak odcizenost člověka vůči druhým. Erich Fromm říká, že: „*Ve sféře hmotných věcí dávat, znamená být bohatý.*“⁹ Tím odkazuje na fakt, že pravé bohatství se nachází v srdci a jedinečnosti každé osoby a musí být podpořeno sebeláskou. Ten, který ze sebe mnoho dává, je ve skutečnosti bohatým, ne ten, který mnoho má. Darování sebe sama je to nejcenější, co můžeme druhému nabídnout. Darujeme druhým kus naší jedinečnosti. Pokud ovšem budeme brát dar jako oběť, nikdy nebudeme šťastni. Kdybychom odevzdali naši celou jedinečnost, mohlo by dojít opět k neproduktivitě a podřízenosti. Stejně tak tomu je, pokud poskytneme druhým ze sebe vše, a přitom se nebudeme cítit dobře. Poté bychom nebyli aktivními bytostmi a náš postoj by se stal

⁷ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 36 ISBN 80-85637-26-x.

⁸ Tamtéž s. 29

⁹ Tamtéž s. 30

ryze pasivním. Pak bychom štěstí nedosáhli a stali by se z nás objekty případného zneužívání. Stejně tak je tomu s láskou.

Pravá láska se rodí z neočekávání a darováním sebe (včetně naší radosti, humoru, žalu, ale i vědomostí). Druhým vstoupíme do života, což ovlivní jejich i náš život. Tato vyzrálá forma lásky je definována základními prvky – péčí, odpovědností, úctou a znalostí. „*Specificky pro lásku to znamená: láska je síla, která lásku vyvolává, impotence je neschopnost lásku vytvořit.*“¹⁰ Zmíněná znalost ovšem nesmí být pouze povrchní. Aby nebyla povrchní, je třeba, aby byla podpořena zdravou sebeláskou, která vzniká a projevuje se ve formách lásky. Pokud zdravá sebeláska chybí, pak je těžké sdílet lásku s druhou osobou a dosáhnout tak fungujícího vztahu, v němž si budou oba účastníci rovni především emočně. Pokud toho dosáhneme, budeme člověka doopravdy milovat, a to takového, jaký ve své “emocionální nahotě“ je. Nebudeme ho již brát jako pouhý objekt naší potřeby.

2.1 Formy lásky

Většina lidí předpokládá, že láska znamená být milován. Avšak opak je pravdou - láska znamená milovat. Pro umění milovat je prvním krokem naučit se tuto náklonnost poskytovat. Tato schopnost však nesmí pramenit z očekávání, jež nás jako bytost omezuje a zbavuje svobody. Již od narození se setkáváme s různými podobami lásky, které dle Fromma závisí na předmětu naší náklonnosti. Během životních cyklů tento cit prochází určitou obměnou. Nejzákladnějším typem je láska bratrská, ovšem první, kterou zakoušíme, je láska rodičovská. Dále tu máme lásku erotickou, což je nejklamnější podoba lásky. Pak je tu typ lásky, který provází celé dějiny lidstva, a to sice láska k Bohu. Nakonec budeme hovořit o lásce existenciální. Ke každé formě bude podána stručná definice. A také stručný popis jejich kladných i záporných projevů a dále pak vliv na sebelásku.

¹⁰ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 21 ISBN 80-85637-26-x.

2.1.1 Bratrská láska

Jak již bylo zmíněno výše, Fromm shledává tento druh lásky nejzákladnějším. Je to forma, která je základem všech ostatních typů. Jedná se o jakousi jednotu se všemi lidmi. Erich Fromm doslova píše: „*Bratrská láska je založena na zkušenosti, že všichni jedno jsme.*“¹¹ Tato láska v sobě nese významy jako pomoc druhým v nouzi, úcta k ostatním a péče o potřebné. Pracuje se zde tedy s faktem, že identita lidského jádra je všem společná, nelze ji zrušit či popřít a celistvost lidstva má přednost před individuálními schopnostmi či znalostmi. Na povrchu naší identity vnímáme pouze diferencovanost a různé jiné odchylky, jenž způsobují, že tato propast lidí od sebe odděluje. Pokud jedinec pronikne k jádru, začne vnímat naše bratrství. Erich Fromm to nazývá „centrální spřízněností“.

Zrod bratrské lásky nacházíme v náklonnosti k bezmocným a chudým. Důležitým faktorem je zde soucit, z něhož se láska k druhému rozvíjí. Již ve Starém zákoně nalézáme spojitost lásky s chudobou, sirotkem či cizincem. Jak již bylo řečeno, tato láska je založena na pomoci druhým. Je-li člověk upřímný a otevřený k sobě samému, je schopen být otevřený a pomáhat ostatním.

Jedinci také mohou sebelásku ztratit. Pokud se bratrská láska neopětuje dochází dle našeho názoru k narušení sebelásky a následnému odklonu od druhých. Dalším příkladem nezdravé sebelásky odrážející se v lásce bratrské, může být až fanatická láska k národu, která je tak silná až jedince oslepuje, proto pak lidstvo nebere jako celek, ale dělí jej na uzavřené skupiny.

2.1.2 Rodičovská láska

V tomto druhu lásky jsou vazby tradičně připisovány spíše matce, což můžeme odůvodnit tím, že zpočátku je dítě závislé výhradně na ní. Je plně odkázáno na její pomoc a dokonce můžeme říci, že mezi matkou a dítětem panuje určitá magická vazba. Fromm říká, že je to nejčistší forma lásky, protože zde neočekáváme opětování. Nejde

¹¹ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 50 ISBN 80-85637-26-x.

o to, zda dávám nebo dostávám, jde pouze o nekonečnou lásku. Tento prvotní vztah se pak stane modelem pro celý náš život a z rané závislosti postupně rozvíjíme naši vlastní vůli a ostatní potřeby.

Tato láska se ovšem postupem času mění, i když je stále nepostradatelnou nutností. Po narození dítěte je matka symbolem tepla a potravy, avšak postupem růstu, kdy se učíme vnímat různé stránky života a plně získáváme zkušenosti s city, nám dochází, že jsme milováni. Erich Fromm tento stav vyjadřuje obecným vzorcem: „*Jsem milován, protože jsem.*“¹²

Další etapu Fromm zasazuje do období mezi osmi a deseti a půl lety života. V této fázi si dítě uvědomuje lásku, kterou vytvoří svou činností. I když není schopno milovat, uvědomuje si již vděčnost tomuto daru.

Dalším důležitým aspektem v rodičovské lásce je vývoj objektu lásky. Zde už se dostáváme ke vztahu dítěte a otce, který nabírá na intenzitě s postupným osamostatňováním dítěte. Odlišnost lásky mateřské od otcovské je dána svojí funkcí. Matka je symbolem přirozeného domova nebo také majákem symbolizujícím bezpečí. Láska k ní je nepodmíněná, zatímco láska k otci dle Fromma podmíněná je. Jelikož ji získáváme určitými zásluhami, tak ji můžeme také ztratit. Otec ukazuje potomkovi cestu životem a dítě potřebuje pociťovat tuto lásku především od šestého roku života. Otcova funkce je rozmanitá. Od symbolů dobrodružství a cestování přechází až ke kázni a k principům našeho života. On je ten, který nám na moři života ukazuje směr, ale i přes to se vracíme zpět k bezpečí majáku (k matce).

Model obou těchto lásek si neseme celý život a jejich postupné spojení je základem pro duševní zdraví. Proto rodič, který má funkční a zdravou sebelásku, ji lépe poskytuje a předává dál. Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, je důležitým faktorem pro jeho vnitřní vývoj.

Opakem této harmonie je například situace, kdy si matka přestane uvědomovat změnu vazby u odrůstajícího potomka. Stále pak plní jeho potřeby, a to může vést k pozastavení vývoje a přetrvávající nesamostatnosti. Většinou je to způsobeno

¹² FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 34 ISBN 80-85637-26-x.

egoistickou touhou matky udržet si dítě stejnou láskou jako dřív. Přitom podstata mateřské lásky spočívá v tom, že matka se stará o růst a jejím přáním má být to, že se dítě oddělí. Proto neproduktivní rodiče trpící těmito projevy nemohou pěstovat v dítěti zdravou sebelásku. Tato sebeláska chybí již v málo uplatňované rodičovské roli. Dalším takovým případem mohou být děti bez rodičů nebo nekvalitní náhradní péče, díky níž se jedinec nemohl pochopitelně naplno otevřít. Právě z takových případů rostou psychicky narušení jedinci – poté i rodiče. Erich Fromm pro tyto případy vidí východisko v terapiích, které podpoří jejich psychiku a následný aktivní život ve společnosti.

2.1.3 *Erotická láska*

Fromm hned v úvodu vymezuje erotickou lásku vůči lásce bratrské (vztah mezi rovnými) a lásce mateřské (vztah k bezmocnému). Staví ji do protikladu tak, že ji definuje jako touhu po úplném spojení, až splynutí s jiným člověkem. V tomto kontextu je erotická láska označena za exkluzivní a také za nejklamnější formu lásky vůbec. Fromm upozorňuje na většinový omyl, kdy si lidé pletou erotickou lásku se zamilovaností. Zamilovanost je charakterizována prolomením přehrad mezi neznámými osobami, která sice prochází bouřlivou fází, ale jedná se pouze o krátké období náhlé intimity.

Pokud oba partneři nemají zdravou sebelásku, erotická láska může být vychýlena do anomálií, či perverzí. Takové vztahy pak nejsou rovnocenné, ale jedná se pak spíše o vztahy nadřazenosti a z toho plynoucí submisivity druhého jedince.

Naopak v opravdové erotické lásce je druhá osoba brzy stejně známá (nebo neznámá) jako osoba první a brzy ztrácí se možnost objevovat na ní nové atributy. Zachovává se hlavně důvěrnost postavená na pohlavním kontaktu, jež zde funguje jako prvek pro překonání odloučenosti.

Je ovšem nutné rozlišit vztahy, kde sexuální touha zastupuje strach ze samoty, lačnost nebo dobyvačnost, a vztahy kde je touha spojena s opravdovou erotickou láskou. Fromm tuto formu lásky popisuje jako výsadní. Zde totiž v druhé osobě milujeme nejen ji, ale i celé lidstvo. Tímto zároveň vylučuje vztah zamilovaných, kteří

necítí lásku k ostatním, ale pouze mezi sebou. Není to pak nic víc, než sobeckost. O další exkluzivitě, částečně zmíněné v úvodu, se rozepisuje v tom smyslu, že je možné splynout pouze s jednou osobou, na rozdíl od lásky bratrské či mateřské.

Erotickou lásku uznává Erich Fromm pouze za předpokladu milování z podstaty svého bytí a bytí druhého. Neznamená to nic menšího než oddat se jednomu člověku po celý zbytek života. Popis erotické lásky uzavírá autor závažným konstatováním: „*Idea vztahu, který se dá snadno zrušit, není-li úspěšný, je stejně nesprávná jako idea, že vztah nesmí být přerován za žádných okolností.*“¹³ Chápeme tuto tezi Fromma tak, že člověk by měl udržovat vztah i přes krátké krize. Naopak církevní dogmata o nerozlučitelnosti vztahu mohou přivést k destrukci náplně lidského života z důvodu setrvávání v nefunkčních vztazích.

2.1.4 *Láska k Bohu*

Tato forma lásky je založena na hledání dobra ve smyslu jeho nejvíce žádoucí formy mimo nás. Při historickém vývoji vztahů k Bohu (nebo bohům), Fromm popisuje několik stádií. První stádium je vztahem člověka ke známému a k věcem, jež ho bezprostředně obklopují. Myslí se tím například stromy a zvířata. Toto se projevuje v primitivních přírodních náboženstvích uctívajících fetiše v podobě totemů nebo masek se zvířecími motivy. Na to navazuje uctívání vlastních projevů v různých materiálech. Tento projev charakterizuje Fromm jako klanění se vlastní dovednosti, ovšem v odcizené formě. Následně člověk povýšil sám sebe na „nejvyšší a nejdůstojnější věc na světě“, tudíž začal zosobňovat bohy v lidských proporcích (tzv. antropomorfizování bohové). Nakonec se i od tohoto omezení lidské plemeno odpoutalo a Bůh není chápán pouze jako „lepší člověk“.

Erich Fromm jde ve vývoji lásky k Bohu ještě dál a přirovnává ji ke stádiím lásky mezi lidmi. Fáze mateřské lásky, která je nepodmíněná, všeochraňující, všeobsáhlá a automatická, je vystřídána patriarchální fází náboženství. Zde jsou již na věřící

¹³ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 59 ISBN 80-85637-26-x.

kladeny požadavky na poslušnost a plnění příkazů, stejně jako ve vztahu s otcem v rodině. Dále nastupuje ještě prvek určité soutěživosti, kdy se (stejně jako v rodině) snaží jednotliví věřící zalíbit Bohu, aby oni byli těmi vyvolenými (jako v rodině se stane dědicem ten nejvhodnější). Z toho vychází Frommovo konstatování: „*Není třeba poukazovat na to, že láska k Bohu a boží láska jsou neoddělitelné. Je-li Bůh otec, miluje mne jako syna a já jeho jako otce. Je-li Bůh matka, její a má láska tím jsou určeny.*“¹⁴

Dalším sledovaným aspektem je vývoj zralosti. Od despotického Boha, který je charakteristický vyhnáním Adama a Evy z ráje a potopou světa, ke smířlivému Bohu, jenž uzavřel smlouvu s Noem o dalším nevyhubení lidstva. Z tohoto Boha se pak stal milující otec, který nejen zásady určuje, ale také je sám dodržuje jako představitel pravdy a spravedlnosti. Většina věřících se tak dnes staví k Bohu z pohledu dítěte a očekávají pomoc, ochranu a hlavně zaslouženou lásku za svou poslušnost. Toto je nejrozšířenější pojetí náboženství, i když je již některými filozofy prohlášeno za překonané. Opakem takového pojetí je věřící, který od Boha nic neočekává a je pouze pokorný. Bůh se zde stává pouhou modlou nebo ztělesněním toho, o čem člověk usiluje. Zde se téma odráží například u jedinců, kteří mohou díky náboženství objevit cestu k vlastní sebelásce. Jako negativní odraz v sebelásce lze podat příklad s fanatickým vyznavačem náboženství, u něhož dodržování dogmat a příkazů může narušit sebelásku. Dobré skutky vykonáváme „pro Boha“, nikoliv z vlastní vůle. Tím sebelásku dozajista nezískáme.

2.2 Sebeláska ve vztahu k existenci

Tuto lásku můžeme rozdělit na dva základní druhy. Prvním je biofilie, neboli láska k životu, a druhým je nekrofilie neboli láska k neživému. Biologicky je člověk nastaven na schopnost biofilie a nekrofilie je pak jakousi psychologickou alternativou. Může se vyvinout na základě psychického zmrzačení nebo existenciální situace. Lidstvo ovšem nelze rozdělit na dva tábory dle těchto dvou druhů lásek. Čisté formy orientací nekrofilních a biofilních se vyskytují pouze zřídka. V mnoha lidech se totiž mísí jak nekrofilní tak biofilní orientace a ta silnější pak determinuje lidské chování.

¹⁴ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 68 ISBN 80-85637-26-x.

„Láska k životu je právě tak nakažlivá jako láska ke smrti. K vyjádření této lásky není třeba slov. Výrazem zde jsou spíše gesta než ideje, spíše tón hlasu než slova.“¹⁵

Takto definuje Erich Fromm problematiku biofilie a nekrofilie.

Velmi podobnou teorii nalezneme u Sigmunda Freuda v koncepci životního instinktu nazývaného se Eros a koncepci instinktu smrti. *„Životní instinkt utváří v člověku jeho primární potencialitu, instinkt smrti jeho potencialitu sekundární.“¹⁶* Primární potencialita se rozvíjí tehdy, pokud jsou pro život vhodné podmínky, nenastanou-li vhodné podmínky, vynoří se u dotyčné osoby nekrofilní tendence a převládnu. Jedinec se staví k okolí destruktivně, opovržlivě a odtažitě. Sebeláska je pak deformována na narcismus, kterýžto prohlubuje v nekrofilovi další negativní vlastnosti. Opět se zde projevuje fakt, že vztah ke světu ovlivňuje vztah ke mně samotnému a naopak. Biofilie, je dle našeho názoru nadstavbou sebelásky. Člověk musí mít nejprve rád sebe, aby mohl lásku a radost ze života přenést na okolí. Začít u sebe a postupně šířit tento, dle Fromma, lék na nemocnou společnost.

2.2.1 Nekrofilie jako defekt sebelásky

V díle Fromma je výraz nekrofilní používán k označení charakterového rysu, a nikoli pouze k pojmenování perverzního jednání v běžném významu. Tento termín převzal od španělského filosofa Miguela de Unamuna a od roku 1961 tuto vlastnost intenzivně studoval s pomocí psychoanalýzy. Hodně ho také ovlivnila Freudova teorie pudu života a smrti, které považuje za dvě nejpodstatnější síly v člověku.

¹⁵ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 54 ISBN 80-85637-28-6.

¹⁶ Tamtéž s. 53

Tuto orientaci můžeme rozdělit na dva typy. První typ označuje Fromm jako sexuální perverzi spojenou s nutkáním zmocnit se mrtvého těla pro slast pohlavního styku. Druhý typ je nesexuálního charakteru, kdy jedinec trpí posedlou touhou pobývat v přítomnosti mrtvol, dotýkat se jí nebo mít nutkání ji rozřezávat na kusy. „*Je to tendence být silně přitahován vším, co je mrtvé, zetlelé, rozložené a nemocné. Je to vášně měnit živé v něco neživého, ničit pro ničení samo.*“¹⁷ Tyto formy se projevují především u hrobníků nebo zaměstnanců pohřebního ústavu. Je to tím, že nekrofilové mají prakticky velmi omezené možnosti uspokojení, a tak jsou jimi takovéto profese často záměrně vyhledávány.

Fromm tedy popisuje nekrofilně orientovaného jedince jako člověka, kterého láká vše mrtvé a také vše, co se váže ke smrti (např.: hniloba, zápach, výkaly či mrtvola). Jedinci s příznaky nekrofilie také vyhledávají události spojené se smrtí (čtení nekrologů, pohřby či hřbitovy). Jejich myšlenky zkrátka nesměřují k budoucnu, ale jsou taženy do minulosti. Minulost v tomto případě může znamenat i touhu po návratu do animální existence nebo temnoty lůna, čímž si můžeme vysvětlovat slabost tohoto typu lidí pro pobývání v tmavých místech. Dalšími typickými znaky jsou izolovanost, strohost a nacházení potěšení ve fyzické síle a destrukci. Ta se projevuje často již v dětství a psychologicky je spojena s touhou „*trhat na kusy živé organismy*“. V dospělosti pak jedinci násilím a ničením řeší téměř všechny svoje problémy.

Erich Fromm nám uvádí příklad „čistě nekrofilního typu“, kterým byl Adolf Hitler. Ten byl přímo oslněn ničením a zkázou (nejen okolí, ale i sebe sama). Dokonce pach smrti byl pro něj půvabný. Fromm dále zmiňuje případ muže, který zapíchl 36 krav a klisen a potom je rozřezal na kusy. Nekrofilního vraha zde ovládla touha objekt zcela vlastnit. Fromm uvádí, že: „*Pravý motiv nekrofilního vraha není smrt oběti – ta je přirozeně nutným předpokladem – nýbrž akt rozčtvrcení.*“¹⁸ S tím mohou souviset také nekrofilní sny, které patří k nejotevřenějším projevům takto orientovaných jedinců. Objevují se v nich špína, výkaly a odříznuté údy. Jistě to neznamena, že pokud se člověku bude jednou za čas zdát podobný sen, je hned nekrofilně orientován. Může jít pouze o jeho strach ze samoty, smrti či dle různých snářů se může jednat o blízcí

¹⁷ FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 329 ISBN 80-7106-232-4.

¹⁸ Tamtéž s. 327

se nebezpečí. Fromm zde má na mysli případy, kdy jsou takové sny velmi intenzivní a jejich děj se odehrává pouze v “mrtvém světě“. Jako příklad uvádí sen, kde se dotyčnému zdálo, že je vynálezcem stroje. Při stlačení jediného tlačítka, může zmizet veškerý život na světě. Po zmáčknutí je dotyčný ve snu opravdu sám a oplývá pocitem štěstí. Takto vyjádřená destrukce nemusí být pouze výrazem pro nekrofilní orientaci, nýbrž také pro naprosto narcistické jedince. Sny jsou sice nejotevřenějším projevem, avšak nejsou zdaleka projevem jediným.

Dalším mírným projevem nekrofilie je záliba v různých druzích nemocí. Takový příklad uvádí Erich Fromm v případě mateřské lásky, kdy se místo zdravě starostlivé matky mohou u ženy projevit příznaky ustavičné interesovanosti přes různé nemoci dítěte až po jeho budoucnost, kterou vidí v černém světle. Takové matky nevedou dítě k pozitivnímu myšlení, radostnému životu a tím pádem ani k sebelásce a touze se rozvíjet.

Musíme si položit otázku, zda je nutná souvislost mezi nekrofilii a nedostatkem sebelásky? Po rozboru je zřejmé, že se jedná o zhoubnou formu sebelásky, která je podpořena touhou po destrukci druhých i sebe sama. Pravdou také je, že pokud rodiče nemají rozvinutou zdravou sebelásku, pravděpodobně tak bude smýšlet i jejich potomek a bude mu to připadat normální. Na druhou stranu pravdou je také fakt, že nekrofilními projevy může rodinný příslušník realizovat bez vlivu své rodiny nebo okolí.

2.2.2 *Biofilie – stěžejní aspekt sebelásky*

K nezbytným podmínkám pro vývoj biofilie patří například svoboda, vřelost, vnitřní rovnováha, pozitivní vliv ostatních, ale také síla v umění žít a pracovat na sobě. Její nejzákladnější formou je náklonnost ke všemu živému, s čímž tím je také spojena touha po růstu. Tím je myšlen nejen růst osobní, ale i růst všeho živého, hmotného i nehmotného (například růst nápadů.). Jde o snahu zachovávat v našem okolí život a vést boj proti smrti. Charakteristickým znakem je také touha po spojení s ostatními (ovšem v zájmu o své přežití).

Jedinec milující život je přitahován samotným procesem života a zároveň se snaží rozvíjet v jeho různých oblastech. Je kreativní, rád přetváří a konstruuje nové věci.

„Biofilní člověk raději buduje něco nového, než aby zachoval staré. Chce víc „být“ než víc „mít“. Má schopnost žasnout a prožívá raději něco nového, než aby si potvrdzoval staré.“¹⁹ Dále se snaží ovlivňovat láskou a svým způsobem života chce být pro ostatní příkladem. Jeho vztah k životu je funkční, tudíž k řešení životních situací nevyužívá násilí ani ničení. Dává přednost dobrodružství před jistotou a bezpečím.

V biofilní etice najdeme vlastní princip dobra a zla. Dobrým se zde shledává vše, co slouží životu. Myslí se tím také úcta k životu a všemu, čím se život rozvíjí a množí se. Zlým se v biofilní etice rozumí to, co život utlačuje a slouží smrti. Radost je ctnostná a smutek hříšný.

Podobný způsob uvažování je vyjádřen ve Spinozově biofilní morálce, která je nejlépe definována v díle *Etika: „Svobodný člověk myslí na smrt až úplně ze všech věcí naposled a jeho moudrost není meditací o smrti, ale o životě.“²⁰*

Můžeme toto sdělení chápat jako pohled aktivně žijícího a tvořivého člověka, který smrt sice akceptuje, avšak chce za každou cenu udržet život díky aktivitě, a proto není smrt ovlivňujícím faktorem jeho konání. Hlavní jeho náplní je prohlubování bohatosti života.

¹⁹ FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 358 ISBN 80-7106-232-4.

²⁰ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 49 ISBN 80-85637-28-6.

Shrnutí

Výše popsané formy lásky vždy definují nejen vztah člověka k okolí, ale i jeho vnitřní rozvoj. Tudíž mají vliv na tvorbu jeho osobnosti, charakteru a také samozřejmě sebelásky. Například silně pěstovaná láska k Bohu dozajista „vytvoří“ zcela odlišného člověka od ateisticky vychovávané osoby. Bude pokornější, snadněji se podřídí autoritám (ve škole, v práci ...) a nebude mít sklon k nezákonnému chování. Avšak sebeláska u něj nebude tolik rozvinuta, jelikož bude příliš vázán na Boha (ten nás vede zvnějšku). V rodině bez víry se budou zmíněné kladné vlastnosti pěstovat hůře, naopak sebeláska snadněji. Právě těmto rozdílným osobnostem a charakterům se budeme věnovat v další kapitole.

3 Sebeláska a její vliv na osobnost

Frommova analýza lidské osobnosti je neopomenutelným faktorem, jelikož s ní souvisí problém lásky či vztahů k druhým vzhledem k temperamentu a charakteru osobnosti. „*Lidé jsou stejní, protože sdílejí postavení člověka a jemu vlastní existenciální rozpory; jsou jedineční ve specifickém způsobu, kterým řeší svůj lidský problém.*“²¹ Autorka z tohoto sdělení vyvozuje to, že bychom se měli vzdát hromadění majetku a tím se osvobodit z toho vyplývajícího otroctví. Pominutím této závislosti se otevře možnost pro projevy vlastního nitra a chápání osobnosti přes své srdce. Nutností k tomu je naslouchání vlastního nitra a z toho plynoucí láskyplný vztah k okolnímu světu. Fromm odkazuje na Buddhu, který učí, že: „*K dosažení nejvyššího stupně lidského rozvoje nesmíme usilovat o bohatství.*“²² Je tedy důležité, aby okolní svět odpovídal našemu skutečnému individuálnímu životu. Tato myšlenka v sobě zahrnuje fakt, že lidé by měli přemýšlet spíše o tom, co jsou.

Je známo, že naše společnost obsahuje bezmezný počet rozmanitých osobností vznikajících prostřednictvím kultury, prostředí či výše uvedených forem projevů lásky a sebelásky. Tímto Fromm rozumí soubor psychických vlastností, které jedinec získal nejen během svého života, ale stejně tak ty, jež jsou vrozené. Jejich smíšení, prolínání a vývoj pak tvoří právě onu jedinečnost člověka. Kdybychom měli identifikovat rozdíl mezi zděděnými a získanými vlastnostmi, tak by odpovídal rozdílu mezi temperamentem, nadáním a konstitučně danými psychickými kvalitami na jedné straně a charakterem na straně druhé. Temperament souvisí se způsobem reakce, je podmíněn konstitucí psychiky a je neměnný. Jeho podoba je jasně určena narozením. Velmi často se také zaměňuje s charakterem, jehož povaha je ovšem značně proměnlivá. Mění se podle zážitků, životních zkušeností či rodinnou výchovou. Tedy dle toho, jaké nároky jsou na jedince kladeny.

²¹ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 44 ISBN 8085974185.

²² FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 20 ISBN 80-206-0469-3.

Člověk nemůže žít sám, musí si vytvářet vztahy k druhým lidem a sdružovat se s nimi. Tyto vzájemné relace vytváříme za účelem práce, výměny a zprostředkování informací, ale také hry nebo sexuálního uspokojení. Za životně důležitý tak považuje Erich Fromm stav, v němž jedinec žije s ostatními v souladu, jednotě a tvoří tak součást skupiny. Obrazně řečeno – všichni by měli táhnout za jeden provaz. Tuto myšlenku lze přirovnat k bratrské lásce, kde figuruje základní teze, že všichni jsme jedno. Proto izolace od lidí může vést až k duševním nemocem. Osamělost tak v tomto případě znamená únik ze sociálního prostředí, omezení interakcí mezi jedinci a následnou ztrátu vztahů, jež k běžnému životu pochopitelně potřebujeme. Člověk se, ať už díky vstupu do ústraní nebo získáním nových kontaktů, může dostat do různých vztahů. Tady nastává problém, protože do zajista nelze milovat každého, s kým se dostaneme do kontaktu, na druhou stranu ani není možné každého nenávidět. Člověk tak prožívá spoustu různorodých vztahů, ve kterých s druhými soutěží, spolupracuje, buduje si láskyplný vztah nebo také nepřátelství či zášť. Může také vytvořit relaci, jež se zakládá na autoritě a útlaku. V nejlepším případě zakládá jedinec vztah, jehož pilíři jsou svoboda a rovnost.

Charakter je pak dle Fromma doslova „*relativně permanentní forma, do níž je sváděna energie člověka v procesu asimilace a zespolečnění.*“²³ Tedy je pro jedince elementární částí v jeho vlivu a adaptaci na společnost. Utváří se již od raného dětství a vyvíjí se díky výchovným metodám, společnosti či kulturnímu prostředí. Z toho důvodu Erich Fromm tvrdí, že průměrná rodina funguje jako psychický nástroj naší společnosti.

Charakter lze z kulturního hlediska rozdělit na dva typy. Tím prvním je „sociální charakter“, který je základem pro majoritu lidí v určité kulturní a ekonomické sféře. Druhý označuje Fromm jako „individuální charakter“, jež spadá do kulturního okruhu, kde se jedinci odlišují jeden od druhého například materiálně či psychicky. Důležitým aspektem pro vývoj individuálního charakteru je prostředí, v němž dítě vyrůstá (utvářený rodičovskou láskou).

²³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 51 ISBN 8085974185.

Považujeme za nutné vysvětlit základní rozdíl mezi stálostí charakteru jako takového a zvyklostí vyvinutých jako výsledek přizpůsobování se kulturní oblasti. Pokud totiž takovéto zvyklosti nekoření přímo z charakteru člověka, tak se mohou snadno změnit pod vlivem nových společenských útvarů. Jestliže je naopak určité chování základem samotného charakteru jedince, ta je změnitelné jen tehdy, když se fundamentálně změní sám charakter. Úvod k problematice charakteru zakončuje Fromm velice inspirativní větou: „*Tentýž svět není nikdy pro dva lidi stejný, protože oba prožívají tento okolní svět více či méně rozdílně vzhledem k své rozdílné konstituci.*“²⁴

Základní koncepci charakteru pak Erich Fromm rozděluje na orientaci produktivní a neproduktivní. S těmi jsou spojeny dvě možnosti, kterými člověk proniká do vztahů k vnějšímu světu. Tou první možností je asimilace, která se váže k neproduktivní orientaci, kde člověk profituje díky druhým lidem nebo pasivním chováním.

Druhou je proces zespolečenštění; dle názvu napovídá, že se jedná o aktivní podílení se jedince na životě jeho i důležitých lidí v jeho okolí. Proto se váže k produktivnímu charakteru. Základním rozlišením vztahů mezi lidmi je symbiotický vztah, odtažitě destruktivní vztah a láska. V protikladu k těmto dvěma formám symbiotického spojení stojí láska zralá: „*je spojení za podmínky zachování vlastní celosti, vlastní individuality.*“²⁵ Tato aktivní síla nás sjednocuje s druhými, díky ní se ženeme kupředu a překováváme překážky (v tomto případě samotu). „*V lásce dochází k paradoxu, že dvě bytosti splynou v jedno, a přece zůstávají dvě.*“²⁶

Z předešlých odstavců je tedy zřejmé, že základem pro rozvoj jednotlivců jsou rodinné vztahy. Nejde pouze o rodičovskou či sourozeneckou lásku, ale i o věci s tím spojené, jako je přenášení tradic (tím může být například víra v Boha). V Souvislosti s vývojem osobnosti je důležité brát zřetel i na ostatní faktory, jako je například svoboda, která jedinci napomáhá k uvědomování si své osobitosti a rozvoji sebelásky. Avšak musí si jí vážit a nezacházet s ní jako se samozřejmostí. Z tohoto důvodu je nutno říci, že sebeláska a osobnost mají k sobě velice blízko. Soudíme, že jsou na sobě závislé, protože zdravá sebeláska je důležitou součástí vyrovnané osobnosti.

²⁴ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 53 ISBN 8085974185.

²⁵ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 27 ISBN 80-85637-26-x.

²⁶ Tamtéž s. 27

Nevyrovnaná osobnost, které chybí sebeláska, má tudíž tendence směřovat k neproduktivním formám lásky. Těm se budeme věnovat v pozdějších kapitolách.

3.1 Produktivní osobnost jako pozitivní výsledek sebelásky

3.1.1 Produktivní láska

„*Láska je naprosto specifickým citem,*“²⁷ který dle Fromma tkví právě v produktivnosti, a proto může být označována jako „produktivní láska“. Je k ní třeba přistupovat s úctou, odpovědností, porozuměním a péčí. Abychom byli schopni těchto vlastností, musíme být schopni nejprve lásky k sobě. I když se mohou měnit předměty či intenzita lásky, u všech jsou zapotřebí tyto zmíněné prvky, které lásku stmelují. Pro pochopení produktivní lásky, jako aktivity spojené s péčí a odpovědností, uvádí Erich Fromm náboženský příklad z knihy o Jonášovi. Bůh dal chlapci Jonášovi úkol jít do města Ninive a varovat obyvatele, že budou potrestáni, pokud neopustí cestu zla. Jonáš zprvu nechce poslání splnit, protože se bojí, že když se obyvatelé začnou kát a litovat, tak jim Bůh místo trestu odpustí. To ukazuje jeho velký smysl pro spravedlnost, ale zároveň nedostatek lásky. Nakonec se ovšem rozhodne úkol splnit a stane se přesně to, čeho se obával. Rozhněvaný Jonáš se odebere do stínu stromu, který pro něj Bůh před chvílí nechal vyrůst. Tento strom však za den uschne a Jonáš si opět stěžuje. Nyní mu Bůh vysvětluje, že mu je líto keře, který ani nezasadil, ani mu nedal vyrůst. Jak nemá potom Bohu být líto velkého města Ninive, jemuž on vyrůst dal? Touto otázkou chce Bůh Jonášovi ukázat, že podstatou lásky má být práce pro něco, a tudíž jsou láska a produktivní činnost neoddělitelně spjaty.

Ze všech typů lásek je tou nejproduktivnější láska mateřská, jejímž základem jsou právě péče a odpovědnost. Matka se stará o potřeby a přání dítěte, aniž by ono muselo plnit nějaké její požadavky. Proto bývá označována jako symbol nejčistší formy lásky. Pokud ovšem nemá matka dostatek sebelásky (a tudíž předpoklady pro péči a odpovědnost), přenesení tento defekt na další generace.

²⁷ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 80 ISBN 8085974185.

Velkým problémem během snahy o vybudování produktivní lásky je osamělost. Právě ta vede lidi často k tomu, že zaměňují lásku se zamilovaností a považují tak zamilovanost za vyvrcholení svého úsilí. Uspokojí tím sice svůj cíl, takže se necítí osamělí, ale neuvědomují si, že zamilovanost je pouhým předstupněm lásky. Ta nespočívá v žádném magickém přitahování se dvou jedinců, jak si mnozí myslí. Tyto dva omyly vedou často ke ztroskotání vztahu a tím vedou zpět k osamělosti. Opomíjejí fakt, že produktivní prožívání lásky znamená péči o druhou osobu a to jak v psychickém, tak ve fyzickém smyslu slova. Podstatný je zájem o jeho/její život, ve kterém jsou zahrnuty přednosti i schopnosti, stejně jako nedostatky či nouze druhého. Podobně lze chápat i lásku k lidstvu, jež je charakterizována jako závislost na ostatních a zároveň ochota být jim nápomocen, protože: „*Lidská solidarita je nezbytným předpokladem k rozvinutí každého jedince.*“²⁸ Je zapotřebí dodat, že i když je solidarita velmi důležitá především pro empatii a altruismus v člověku, není to podmíněná věc pro jeho rozvoj. Jak je výše zmíněno, člověk je schopen se rozvíjet i na základě rodičovské lásky (případně i lásky k Bohu) a nemusí se tedy rozvíjet v rámci širokého společenství.

Aby se člověk mohl otevřít okolí, musí být nejprve spokojený a šťastný sám se sebou. Stejně tak tomu je s láskou, která může určovat směr spokojeného života. Naše láska k druhým je odrazem toho, jak prožíváme lásku k nám samým. Skrze ní jsme produktivní a dochází tak k našemu sebeprohlubování a obohacování druhých. To znamená, že pokud bude člověk uvnitř nespokojený, bude se tento postoj odrážet i v jeho okolí, což může vést k mnoha nezdarům. Z toho tedy vyplývá, že společnost je odrazem našeho já. Je tudíž třeba vložit nejdříve úsilí do nás samotných a až poté se můžeme stát přínosem pro společnost. U sobeckého člověka je tomu samozřejmě naopak. Sebeláska a láska se rozvíjí spíše ve společnosti, ve které jedinec nalézá bezpečí, svobodu a kde jedinec cítí podporu od jejích ostatních členů. Nejdůležitějšími podmínkami vývoje lásky k životu jsou dle Fromma správný vývoj v průběhu dětství (dítě musí být obklopeno lidmi milujícími život) a citový vztah k druhým lidem.

²⁸ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 83 ISBN 8085974185.

Fromm uvádí: „*Láska není věc, kterou někdo může mít, ale proces, vnitřní aktivita, kdy někdo je jejím předmětem. Mohu milovat, mohu být zamilován, ale jako milující, prožívající lásku, mít nemohu nic. Skutečně, čím méně mám, tím více mohu milovat.*“²⁹ Tím, že rozvíjím sebelásku, podpořím i lásku k různým jejím formám.

Pro pochopení toho, co je sebeláska je nutností podrobněji se podívat na její projevy. Sebeláska se nejvíce projevuje v produktivní orientaci. Člověk nejprve musí začít u sebe, aby se mohl stát produktivním členem společnosti. To znamená, že pokud bude ve svém životě šťastný, bude život brát takový, jaký mu je nabízen, a jeho mysl bude optimistická, pak se takto vyrovnaný člověk stane pro společnost užitečným. Nepotřebuje proto druhé, aby svých cílů dosáhl a také od nikoho nebude nic očekávat. Proto musí být takový člověk do jisté míry biofilně orientován, aby se láska k životu stala jakýmsi “hnacím motorem“, který ho pohání na životní cestě. Tento úkaz sebelásky v sobě zahrnuje lásku k druhým bytostem, což lze ztotožnit s potřebou bratrské lásky. Takovým lidem nejsou druzí lhostejní, naopak jsou přátelští a zajímají se o dění ve svém okolí. Zde narážíme na první projev sebelásky, kterým je biofilní orientace.

Druhým projevem sebelásky je produktivní orientace, která říká, že láska je naší podstatou. Erich Fromm se produktivní orientaci věnuje podrobně, jedním z důvodů je snaha překonat v tomto směru Sigmunda Freuda. Ten totiž velmi precizně popsal neproduktivní (Freudovsky řečeno "předgenitální") charakter, ale produktivní ("genitální") definoval spíše vágně. „...*orální a anální libido přišlo o své dominující postavení ve prospěch libida genitálního, které se orientuje na pohlavní spojení s příslušníkem druhého pohlaví.*“³⁰ Zde nám není sděleno nic víc, než že se genitální charakter chová společensky i sexuálně zcela normálně. Fromm předkládá daleko rozsáhlejší popis a právě o něm budeme v této části referovat.

Základní myšlenkou pro produktivního jedince je fakt, že láska souvisí s naší podstatou. Při zkoumání produktivní orientace se snažíme zjistit, jak člověk duševně, citově i smyslově reaguje na druhé, na sebe i na neživé věci. Člověk produktivní

²⁹ FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 25 ISBN 80-206-0469-3.

³⁰ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 70 ISBN 8085974185.

si uvědomuje své schopnosti a umí se odpoutat od vnějších omezujících sil (včetně materiální výroby), čímž se projevuje jako jednající produktivní bytost.

Tedy aktivním bytím Erich Fromm rozumí: „...*takový způsob existence, v němž nic nemáme, po ničem nebažíme, ale jsme naplněni radostí, užíváme svých schopností tvořivě a jsme zajedno se světem.*“³¹

Zde většina lidí asociuje s materiální výrobou, která s touto orientací dozajista souvisí. Například malíři nebo sochaři jsou nejtypičtějšími představiteli produktivního charakteru, ovšem je třeba jít ještě dál. „*Člověk může tvořivě prožít to, že vidí, cítí a myslí, aniž by měl dar vytvořit něco viditelného nebo sdělitelného.*“³² Touto větou upozorňuje Fromm na časté zaměňování slov "produktivnost" a "aktivita". Když aktivně měním své okolí, tak to ještě nutně nemusí znamenat, že jsem také produktivní.

Produktivnost má být podle Fromma realizace potencií, které jsou charakteristické pro člověka. Hovoří zde o využití tzv. "sil". Nyní je třeba tento pojem vyjasnit, protože síla má v pojmosloví dvojjaký charakter - "síla nad něčím" a "síla k něčemu". Touha po "síle nad něčím" je pouhým výrazem slabosti a produktivitu charakteru jen omezuje, takže klíčovým pojmem je právě "síla k něčemu", která je produktivní. Příkladem nám budiž síla rozumu, která může pomoci odhalit podstatu věcí, nebo síla lásky, jež může pomoci přiblížit se k druhé osobě. Pokud tedy budeme produktivně využívat tyto síly, budeme schopni se ke světu vztahovat tzv. "generativním způsobem" – tedy mít sílu k něčemu.

Většina lidí svět vnímá "reproduktivně", tedy přijímá skutečnost podobně jako fotografie. Pouze ji otiskuje a nic víc s ní nedělá. Takoví lidé jsou perfektní "realisté". Vidí vše, co je na povrchu věcí, ale k podstatě nejdou. Pro tento typ lidí existuje přísloví, že pro stromy nevidí les. Naproti tomu generativní způsob je o něco složitější. Produktivní člověk vkládá do světa ještě něco navíc ze sebe samého. Je nutné podotknout, že každý jedinec má reproduktivní i generativní schopnost vztahování se ke světu, ale málokdo využije naplno potenci obou a stane se skutečně produktivním. Nyní byl popsán vztah produktivního charakteru ke světu, ale považujeme za nezbytné sdělit také nejdůležitější produkt této orientace. Nejsou to ani umělecká díla, ani myšlenkové systémy, ale sám člověk.

³¹FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 23 ISBN 80-206-0469-3.

³²FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 71 ISBN 8085974185.

„Sobekost a sebeláska zdaleka nejsou totéž, naopak jsou to protiklady. Sobeký člověk se nemiluje příliš, nýbrž příliš málo. Ve skutečnosti se nenávidí.“³³ Tímto citátem narážíme na všeobecně zakořeněný mylný názor, že sebeláska a sobekost (případně dokonce narcismus) se sobě podobají nebo se dokonce rovnají. Proto je třeba pokusit se tento mylný názor vyvrátit. Veškerá síla pramení z lidského nitra a díky této síle (lze použít popřípadě i termín sebeláska) bude jedinec aktivním účastníkem ve společnosti. To tedy znamená, že když se člověk nebude mít rád a nebude ke svému životu přistupovat s úctou, pak se tento postoj projeví v jeho okolí. Jelikož není sám se sebou a se svým životem spokojený, tak nemá, či dokonce nechce druhým nic nabídnout. Uvnitř je tak chudý a nemá bohatství, které by daroval. Je tedy zajímavé, že když někdo řekne o druhém, že je sobec z důvodu sebezahleděnosti a nadměrné „sebelásky“, ve skutečnosti nezná význam toho slova.

Člověk plný sebelásky si uvědomuje nutnost tolerance a soužití s druhými. Lidská existence má na té nejobecnější úrovni stejné podmínky (tedy když pomineme sekundární rozdíly například v kultuře, nadání, vzdělání či barvě), nikdo si není navzájem úplně cizí, a proto je třeba si uvědomit, že já jsem Ty, a neupadnout do sebenenávisti, nýbrž milovat. „*Je ctnostné milovat druhé, ale milovat sebe samého je hříšné.*“³⁴ Tento Frommův citát explicitně vyjadřuje další mylný avšak dlouhodobě vžitý názor na sebelásku v západním myšlení. Předpokládá se, že milování sebe sama zároveň znamená, že nemilujeme ostatní, což jsme se pokusili vyvrátit.

Existují ovšem případy, kdy člověk nežije pouze pro sebeuspokojení, dělí se s ostatními, žije pro druhé, nikterak se nad nimi nepovyšuje, a i přes to se stane nešťastným. Vztahy jsou pro něj neuspokojivé, jeho schopnost lásky se náhle stává ochromenou a nesobekost se mění na pouhou fasádu, za níž skrývá soustředěnost na vlastní problém. Erich Fromm odkazuje na problém sebelásky v lásce mateřské. Uvádí příklad „nesobeké“ matky, která chce touto formou naučit své děti milovat. Nevyhnutelným důsledkem tohoto typu výchovy je, že děti nejsou šťastné a už vůbec

³³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 106 ISBN 8085974185.

³⁴ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 59 ISBN 80-85637-26-x.

si nejsou jistí láskou. Žijí v úzkosti a bojí se zklamání, jež by mohly matce přivodit. Postupem času pak její nepřátelství či pasivita k životu přejdou i na ně a jednou budou možná takto defektně vychovávat i své děti. Pak dochází k zacyklení této domněle správné výchovy produktivního jedince.

„Freud vidí v lásce projev libida, které se obrací buď směrem k jiným – jako láska, a nebo směrem k vlastní osobě – jako sebeláska. Láska a sebeláska se tak vzájemně vylučují v tom smyslu, že čím více je jednoho, tím méně je druhého.“³⁵ Zde se dostává Sigmund Freud do konfrontace s Erichem Frommem. Zastává totiž právě onen zpátečnický názor a ztotožňuje sebelásku se sobeckostí. Neuvědomuje si, že sebeláska je nutným předpokladem pro schopnost lásky k ostatním lidem. Jak bych mohl být schopen milovat druhého, když nenávidím sebe? Dozajista nijak, proto se přikláníme na stranu Fromma a jeho pojetí tolerantní a solidární sebelásky. Problém zaměňování tohoto pojmu s narcismem bude vyřešen v následující kapitole, kde bude podán detailní rozbor narcismu a rozdíly budou ihned patrné.

3.2 Neproduktivní osobnost jako důsledek negativních projevů sebelásky

3.2.1 Narcismus

Fromm sice odkazuje na Freudovo pojetí sebelásky, ale zároveň ho kritizuje. I když pro Freuda byl tento objev jedním z nejvýznamnějších pro pochopení různých druhů psychóz. Zahrnul ho pouze do své teorie libida. Základní myšlenka Freudova systému ovšem zůstává, že stav člověka v raném dětství je stavem absolutního narcismu (tento stav má i plod v lůně matky), vzhledem k prozatím neexistujícím vztahům s vnějším světem. V průběhu vývoje dítěte vztahy k vnějšímu světu vznikají, mění se a množí. Jde například o objevování předmětů, k nimž si později vytváříme lásku. Tento vývoj lze

³⁵ FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 60 ISBN 80-85637-26-x.

pojmenovat jako „*evoluce od absolutního narcismu*“³⁶, která se postupně zredukovala na „*sociálně přijatelné minimum*.“³⁷

Narcistický typ lze poznat snadno. Z vnějšího světa cítí radost pouze tehdy, vidí-li v něm svůj vlastní zisk. Potřeby druhých lidí jsou mu naprosto cizí. Proto na své okolí pohlíží pouze jako na prostředek pro užitek. Dále pak vykazuje všechny známky sebeuspokojení a je citlivý na jakýkoliv druh kritiky. Čím více je pak narcismus intenzivní, tím tíživěji tato osoba nese oprávněnou kritiku druhých. „*I když jsou narcistické projevy rozmanité, všem jeho formám je společný nedostatek vrozeného zájmu o okolní svět.*“³⁸ To má za následek, že: „*Narcistická osoba tak končí ve světě naprosto převrácených hodnot.*“³⁹ V tomto případě se jedinec soustředí jen na sebe a pro zvýšení své „image“ je schopen poškodit i ostatní.

Narcismus lze rozdělit na dva typy. Tím prvním je primární narcismus. Pod tímto pojmem Fromm odkazuje na jedince, kteří nemají vztah k okolnímu světu. Za první příklad nám již posloužilo právě narozené dítě a druhým příkladem nám budiž duševně nemocná osoba, pro níž přestal skutečný svět existovat. Sem patří například paranoidní osobnosti, které pohltil vlastní strach a stal se pro ně skutečností.

Proti primárnímu narcismu stojí narcismus částečný vyskytující se dle Fromma u osob, které dosáhly neobyčejné moci, tu si přisvojily a následně se z ní stala moc absolutní. Takovými lidmi byli například Hitler, Stalin, římské císaře či egyptští faraonové. Tato moc je motivuje k intenzivnější potřebě dosáhnout kýženého cíle a může se zvrátit i k nekrofilním sklonům.

Vedle této klasifikace uvádí Fromm ještě jinou. Jedná se o definování dvou forem narcismu. První je tzv. benigní (= prospěšná) a druhá je tzv. maligní (= zhoubná) forma. V prospěšné formě je objekt narcismu výsledkem úsilí dotyčné osoby. Tento člověk tak pocituje narcistickou pýchu na své dílo.

³⁶ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 70 ISBN 80-85637-28-6.

³⁷ Tamtéž s. 70

³⁸ Tamtéž s. 78

³⁹ Tamtéž s. 83

Má tudíž velké pracovní nasazení, zakládá si na dobrém výkonu a vkládá do práce maximální možnou energii. Fromm zde ukazuje, proč tolik narcistických jedinců disponuje nadmírou tvořivosti. Příkladem nám budiž vědecký pracovník, úspěšný vynálezce, ale i farmář či řemeslník. „*Fakt, že samo dílo působí tak, že osoba musí mít nutně vztah ke skutečnosti, vlastně narcismus neustále krotí a drží je v určitých mezích.*“⁴⁰ Můžeme tak říci, že tento druh narcismu je prospěšný. Nutno dodat, že podporuje tvoření pouze v jeho prvotní formě, či jako projev osobnosti v rámci nadřazenosti nad ostatními.

V maligní podobě je objektem narcismu to, co k dané osobě patří. Od jejího bohatství, hmotných i nehmotných statků, až po názory, tělo a zdraví. Fromm zde odkazuje na lidi, kteří svou „velikost“ obhajují tím, jací jsou, a ne tím, co dokázali. Tím, že si tito jedinci myslí, že nemusí vyvíjet žádné úsilí pro dosažení cílů a vidí je pouze ve svých vlastnostech, tím se ovšem vzdalují od skutečnosti a zvyšují tak svou narcistickou útočnost. „*Zhoubný narcismus si tak neklade meze a je následkem toho patřičně solipsistický a xenofobický.*“⁴¹

Vedle individuálních forem narcismu identifikuje Fromm také narcismus skupinový. Taková forma vzniká tehdy, když jedinci vidí skupinu nadřazenou individuu a zároveň ji považují za významnější než společenství cizí. Tento druh narcismu začal vzkvétat u primitivních kmenů v minulosti, kdy ještě nebyla rozvinuta míra individuality tak, jak tomu je dnes. Zde připomínáme příklad zhoubného projevu sebelásky v lásce bratrské, která může vyvrcholit až v tento druh narcismu. Jedinec tehdy skupině mnohé obětoval, jelikož s ní byl zpočátku svázán pokrevně, později kulturně, jazykově a územně. Dnes ovšem skupinový narcismus nijak neustupuje, spíše se vyvíjí po boku rostoucího individuálního narcismu. Skupinový narcismus se dá také interpretovat jako nezralá forma sebelásky, kterou jsme nastínili v negativních projevech lásky bratrské. Jednota lidstva má spočívat v lásce ke všem (včetně sebe). Nezralá forma však tuto jednotu deformuje a scvrkává pouze na úzkou skupinu lidí (národ, etnikum, nebo třeba fotbalový klub). To má pak za následky právě prohloubení narcismu jak skupinového, tak individuálního.

⁴⁰ FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 87 ISBN 80-85637-28-6.

⁴¹ Tamtéž s. 87

Fromm si klade dokonce otázku, zda je vůbec možné tuto situaci překonat dříve, než dojde ke zkáze lidstva. Naději pak spatřuje v organizacích jako je například Organizace spojených národů, které spočívají v potlačování narcismu a obětování suverenity pro vyšší princip. Pokud budou takovéto organizace vznikat i nadále, tak má lidstvo stále možnost svému zničení zabránit, ale to je dle Fromma otázka generací.

Nakonec je nutno zmínit i kladné stránky narcismu, a to sice z pohledu zachování života a jeho kvality. Člověk jako individuum by moc dlouho nepřežil, kdyby se nestaral o své zájmy, základní potřeby (jíst, pít, spát) a ochranu života. Toto tvrzení je pravdivé tím spíše, čím dále do historie půjdeme. Kdyby totiž člověk narcismus do určité míry nevykazoval, nebyl by schopen dlouhodobě přežít. Jak Fromm však upozorňuje, narcismus je sice pro zachování života nezbytný, ale i ohrožující. Jeho biologická míra je přiměřená tomu, aby člověk mohl fungovat bez problémů ve společnosti a aby byl schopen sociální kooperace. Pokud je tato míra přesažena, pak nastávají problémy, které byly definovány výše. Je tedy zapotřebí zopakovat, že čím více dobrých pocitů dám, tím více jich dostávám.

Člověk s narcisistickými sklony je okolím odmítán, a tak se v něm nemůže správná sebeláska rozvíjet. Toto odmítání má také za následek, že s okolím neumí žít v souznění a je tedy neproduktivním členem společnosti.

3.2.2 Nezralá láska

Je zřejmé, že u neproduktivní orientace stěží nalezneme zralou lásku, která je podpořena sebeláskou. Fromm popisuje nevyzrálou formu lásky jako symbiotické spojení. „*Symbiotické spojení má svůj biologický vzor ve vztahu mezi těhotnou matkou a plodem. Jsou dva, a přece jen jedno. Žijí „spolu“ (sym-biosis).*“⁴² Tak, jako je vztah plodu a matky reprezentován závislostí, je stejně definována nevyzrálá pasivní forma symbiotického spojení, kterou pojmenovává Erich Fromm termínem masochismus. Masochista trpí klinickým pocitem izolovanosti a vypořádává se s ním tak, že se ztotožňuje s jinou osobou. Ta se pak stává jeho pánem, ochráncem a v podstatě celým světem. Člověk v symbiotickém vztahu sám sebe zbavuje nezávislosti tím, že nedokáže být sám. Jeho strach ze samoty způsobuje to, že se musí sdružovat

⁴² FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, Český klub, s. 25 ISBN 80-85637-26-x.

s ostatními, tedy se stává částí druhého, který ho pohltí nebo on sám jiného pohltí. Hlavní myšlenkou masochismu je zbavení se vlastního já a tím pádem uniknutí svobodě. Taková závislost na druhých je ve všech formách neproduktivní orientace. Z této formy se může vyvinout až masochistická perverze, která je vázána sexuálním chtíčem.

Vedle pasivní formy existuje i aktivní forma nevyzrálé lásky, a ta se definuje jako sadismus. Sadista se pocitu samoty brání zcela opačným způsobem než masochista, tedy učiní jinou osobu součástí sebe sama. Uděluje jí příkazy, ponižuje a staví se do role pána. Nicméně by nemohl bez podřízeného partnera existovat, stejně tak jako tomu je u masochisty a jeho pána. Sadistická forma symbiotického vztahu se projevuje přehnanou péčí a snahou ovládat druhé. Takové chování může v jedinci vést až k sexuálnímu sadismu, kdy hlavní ideou je tedy úplné ovládnutí bezmocné osoby a následná manipulace s ní. Fromm toto nazývá touhou pohltit druhého a tím z něj udělat bezbranný předmět, který odprostí ze „spár“ svobody. Proto: *„Úplné ovládnutí bezmocné osoby je podstatou aktivního symbiotického vztahu.“*⁴³ Submisivní jedinec potlačuje v sobě lidskou bytost - až se považuje za věc a plně se podřizuje dominantní osobě. O symbiotickém vztahu Fromm uvádí, že se jedná o: *„...vztah tělesné blízkosti a intimity s objektem, ovšem na úkor jeho svobody a integrity, další se zakládá na distanci, odklonu a destruktivnosti.“*⁴⁴ Někdy snaha ničit až zničit druhé vyplývá ze strachu, aby člověk uhájil svou osobu a nebyl tak zničen sám. Proporce odklonu a destruktivity se různě posouvají podle potřeby jednání. Uplatňuje se tak pasivní forma odklonu nebo aktivní forma destruktivity, která vzniká silnější reakcí oproti odklonu. *„Energie neprožitého života se proměňuje v energii, která směřuje ke zničení života.“*⁴⁵

Tato nezdravá láska souvisí se sebeláskou v tom smyslu, že čím méně lásky dávám, tím méně jí přijímám. Dávám jí méně kvůli tomu, že mi chybí sebeláska. Jsem pak pro okolí neproduktivní a v krajních případech jsou projevy takového jedince až sadistické nebo masochistické. Jedinec tak „kompenzuje“ to, že se nemá rád. Proto lidé, kteří nemají rádi sebe, nemohou mít rádi ani své okolí, což může vést k destrukci jak okolního světa tak sebe sama.

⁴³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 89 ISBN 8085974185.

⁴⁴ Tamtéž s. 89

⁴⁵ Tamtéž s. 90

3.3 Neproduktivní orientace – důsledek nedostatku sebelásky

„Čím méně jsi a čím méně projevuješ svým životem – tím více máš, tím odcizenější je tvůj život.“⁴⁶ Toto odcizení si ale neproduktivní člověk nepřipouští nebo si ho nemusí vůbec uvědomovat. Neproduktivní orientace je taková, v níž jedinec není schopen produkovat, takže buď sám dostává od druhých, nebo od nich bere. Erich Fromm ji rozděluje na čtyři charaktery. Každý více či méně využívá druhé ve svůj prospěch, ale žádný z nich není plnohodnotnou osobností (zdravě rozvinutou osobností). Souvisí také s formami lásky (definovanými výše), které nebyly správně pěstovány.

Neproduktivní orientace se řídí především vlastnictvím. Pocit vlastnění neproduktivní jedinci intenzivně prožívají. Objektem vlastnění je také mít sám sebe - „Mám sám sebe“ znamená, že jsem plný sebou samým, jsem, co mám, a mám, co jsem.“⁴⁷ Vlastnictví jedince tedy zakládá jeho identitu. Takovým představitelem je především narcista, starající se jen o své vlastnictví, anebo cizí, je-li z něj pouze možné něco „vytěžit“. Jeho charakteristika se odráží do všech neproduktivních orientací. Erich Fromm upozorňuje na fakt, že takto orientované osoby „chodí“ po světě spíše díky berlím (druhým), než aby použily své nohy. V této Frommově metafoře se nejedná pouze o hmotné statky vlastnění, ale například i o vlastnění vysněného emočního vybavení jedince.

Fromm tvrdí, že zásadní změna lidského neproduktivního charakteru je podmínkou pro „vznik“ nového člověka. Základem je uvědomění si příčin jejich trápení, včetně potlačených zážitků, díky kterým se z nich právě takto neproduktivní jedinci stali. Je třeba, aby jedinec chtěl změnit svůj praktický život a následně i svůj charakter. Takový člověk by tedy měl změnit svoje majetnické sklony, tak také vztah k sobě samému a měl by začít věřit ve vlastní já. U takto orientovaných jedinců je potřeba si uvědomit, že láska neznámá někoho mít, stejně tak že sebelásku nelze druhým vzít. Proto v dalším pokračování budeme věnovat pozornost tomu jak neproduktivní lidé dosahují sebenaplnění.

⁴⁶ FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 5 ISBN 80-206-0469-3.

⁴⁷ FROMM, Erich. *Umění být*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 100 ISBN 80-206-0225-9.

3.3.1 Receptivní orientace

Tou první je takzvaná receptivní orientace, ve které „*Má člověk pocit, že „pramen všeho dobra“ leží vně.*“⁴⁸ Jinak tedy řečeno, věří, že to, po čem touží (je jedno, zda se jedná o něco materiálního nebo o náklonnost, lásku, vědění či požitek), může získat pouze zvnějšku. V této orientaci je problém lásky téměř výlučně redukován na potřebu být milován a nikoli milovat. „*Lidé tohoto druhu mají, pokud jde o objekty jejich lásky, sklon k nevybíravosti, protože být někým milován pro ně znamená tak obrovský zážitek, že vzplanou pro každého, kdo jim dává lásku nebo něco, co jako láska vypadá.*“⁴⁹ Odmítnutí nebo i odchýlení druhých nesou velice těžce. Jejich citlivost se tak stává hlavní slabostí. Dalšími slabostmi jsou například zbabělost, podřízenost, lehkomyšlnost a často i bezpáteřnost.

Celkově se jedná o pasivní jedince, kteří jsou závislí na svém okolí. Při jakékoliv činnosti nechávají aktivitu na druhé osobě a sami se stávají pasivními pozorovateli. Příkladem takovéto pasivity mohou být například věřící lidé. Ti žijí v přesvědčení, že být aktivním účastníkem na životě není třeba, protože jejich život se řídí desaterem a jejich přání vyplní Bůh. Na druhou stranu mají takto smýšlející lidé i kladné vlastnosti, mezi něž bychom zařadili například naslouchání druhým a to díky tomu, že vlastně neprodukují, jen přijímají výsledky. Jejich nedostatek sebelásky je otupuje natolik, že se snadno nechají přesvědčit k tomu, aby konali to, co dotyčný chce. Často si ani neuvědomují dopad svého chování. Pasivita či podřízení se autoritě není cesta k dosažení sebelásky a tím pádem ani lásky.

3.3.2 Vykořisťovatelská orientace

Další orientaci označuje Fromm za vykořisťovatelskou. U takto smýšlejících osob nacházíme stejné jádro jako u osob v předchozí orientaci, tedy že pramen všeho dobra leží vně a člověk nemůže nic vytvořit sám. Ačkoli však mají stejný základ, rozdíl mezi nimi je zřetelný. Pro tento typ lidí jsou druzí pouhé prostředky k dosažení tužeb. Ty nezískávají jako předchozí typ darem, či slušným chováním, ale naopak – lží, násilím a nečestným jednáním. Stejně tak jejich chování ovlivňuje schopnost lásky.

⁴⁸ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 53 ISBN 8085974185.

⁴⁹ Tamtéž s. 54

V této oblasti jsou “vykořisťovatelé“ přitahováni výhradně k člověku, kterého mohou vzít někomu jinému.

Jejich schopnost myšlení a kreativita se odvíjí od stejného zdroje jako tomu bylo doposud. Tito jedinci pouze odcizují ideu či jiné vnuknutí druhým lidem, a tak nejsou schopni vytvářet myšlenky ani originální způsoby, které jsou nové a ostatním neznámé. Vyhledávání nového pro ně není ničím vzrušujícím a vyhovuje jim stereotypnost vnímání, při které není zapotřebí využít všech smyslů. Raději investují energii do vymýšlení strategie, jak najít a využít ty správné osoby. „*To je možné přímo ve formě plagiátu nebo méně nápadně tím, že myšlenky, které byly vysloveny jinými, se vracejí v pozměněné formě a jsou vydávány za vlastní.*“⁵⁰ Překvapivé je pak vysoké procento inteligentních lidí, kteří tuto cestu volí, ačkoli by sami mohli být tvůrčí. Z tohoto úhlu pohledu se pak vyvíjí i jejich postoj k hmotným věcem a materiálnímu bohatství, které raději získají krádeží a oloupením než vlastní pílí a dřinou. Extrémním případem této vykořisťovatelské orientace je kleptoman. V této impulzivní poruše je pro jedince mnohem důležitější samotný akt krádeže než předmět, pro který dál už nemusí najít ani žádné využití. Místo důvěry, kterou se vyznačuje receptivní typ, zde nalézáme nedůvěru, cynismus, závist a žárlivost.

Vykořisťovatelskou orientaci lze také poznat z vizuální stránky jedince. Mimika je důležitou součástí člověka a vypovídá o tom, jaký člověk je, a také je jedním z ukazatelů, jak vnímáme vnitřní i vnější svět. Jedinec této orientace má ve tváři výraz jízlivý až podrážděný. Jeho sarkastické poznámky na druhé vedou až k pasivní agresi. Tato osoba je používá natolik, že je zahrnula do své běžné mluvy. Jedná se o neefektivní komunikaci, jež může druhé ranit, aniž by si to iniciátor uvědomoval. Tento projev svědčí také o malé otevřenosti k přijímání lásky a také sebelásky, včetně toho, že jeho jízlivé poznámky v rámci komunikace mohou poškodit sebelásku druhých.

Jelikož obě orientace, vycházejí z myšlenky, že z druhých chtějí dostat jen to, co potřebují, dominuje zde poddanost a masochismus. Tito lidé prožívají lásku založenou na sobectví. To znamená, že si přejí, aby druhá osoba, byla šťastná pouze s nimi. Receptivní orientace se tak podrobí člověku, od kterého dostává vše, co potřebuje. Vykořisťovatelský charakter má sklony spíše sadistické, druhým bere

⁵⁰ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 55 ISBN 8085974185.

pomocí násilí nebo vytvoří z druhého bezmocný objekt. Možná by tyto dva typy tvořily pevný pár, kdyby partner vykořisťovatel poskytl receptivnímu k čerpání svůj pramen výměnou za jeho poddání se mu. Toto je ovšem ideálem, který je málokdy naplněn.

3.3.3 Křečkovská orientace

Třetím typem neproduktivní orientace je tzv. křečkovská orientace. Ta se zcela liší od předešlých už v samotném jádru. Již název nám napovídá, že základem pro tuto orientaci bude chování spořivé, jež vyvolává pocit jistoty. Lidé s touto orientací jsou skeptičtí vůči novým věcem a zároveň lakomí ohledně věcí, které již mají. Erich Fromm používá krásnou metaforu: „*Obrňují se ochranným valem, přičemž jejich hlavním cílem je dostat co možná nejvíce za jeho palisády a pokud možno co nejméně vydat.*“⁵¹ Tato lakota je nejen materiální a finanční, ale v tomto případě také emoční. Stejně tak je tomu i s láskou, kterou sice nechtějí poskytnout (vzhledem k jejich povaze), ale zároveň se snaží získat osobu, jež je bude milovat. Tu budou brát jako vše ostatní – tedy jako svůj majetek. Proto se nikdy nebude jednat o rovnocenný oboustranně láskyplný vztah.

„*Křečkovská prokazuje zvláštní věrnost lidem a někdy dokonce vzpomínkám.*“⁵² Pokud pak někdo jejich věrnost naruší, tak tím způsobí, že se bude zvětšovat počet nedostupných hradeb, za kterými bude pořádek a spousty nahromaděných věcí ať už v hmotné nebo duchovní podobě. Tyto pomyslné hradby čelící zklamání člověka sevrou natolik, že se stává chladným, bojácným a lakotným. Co se týká upjatosti na vzpomínky, tak ta často vede k jejich zjednodušení. Dlouhým uchováváním memoárů dochází k zapominání na ošklivé okolnosti, jež u těchto vzpomínek byly. Z toho se dá vyvodit, že takto orientovaní lidé mohou své lakoty litovat, když o člověka přijdou, a tak si zidealizují vzpomínku na něj, kterou mohou zcela vlastnit.

V probíhající lásce jsou opatrní a rozvážní, avšak když si někdo získá jejich důvěru, dokáží být věrnými milovníky. Někdy je to až na takové úrovni, že si milovanou osobu přivlastní a lakota jim nedovolí, aby milovanému poskytl volnost a rozvoj. Tudíž jejich vztahy mohou rázem ztroskotat a oni si právě proto

⁵¹ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 56 ISBN 8085974185.

⁵² Tamtéž s. 56

zidealizují myšlenky na ztracenou osobu. Stejně jako u vykořisťovatelské orientace, i tyto jedince můžeme rozpoznat podle výrazu obličeje a určitých gest, která jsou u křečkovského typu „hranatá“, jako by tím chtěli zdůraznit hranice mezi sebou a okolním světem.

Dalším takovým významným rysem je puntičkářská láska k pořádku. Tím Fromm myslí, že vše, co se týká této osoby, musí být v pořádku, a to nejen věci kolem něj, ale také jeho emoce či ideje. „Křečkovská“ bytost chce mít pod kontrolou celý vnější svět, aby se cítila v bezpečí a aby zabránila riziku – v tomto případě neuhlídanému střetu s okolím. Fromm zakončuje popis takto: *„Nechápou, že každá živoucí bytost se doplňuje samostatně, a že aktivitou a používáním vlastních sil se množí vlastní síly, zatímco stagnace je ochromuje; pro ně je smrt a zkáza něčím skutečnějším než život a růst.“*⁵³

Křečkovskou orientaci lze přirovnat k egoismu či sobectví, které mají podobný ráz jako narcismus. Takto orientovaný člověk se odklonil od druhých, kolem sebe postavil uzavřenou pevnost, ve které shromažďuje vše jen pro sebe. Může se jednat o emoční bariéru, ve které nejde přímo o problém s druhými, ale i o strach ze sebe sama – z chybování, selhání či nechut' vylézt do zdánlivého chaosu – proto často řeší nepodstatné detaily jako výše zmíněný pedantský úklid. *„Křečkovský charakter bude usilovat o vyřešení problému svého vztahu ke druhým pokusem o odklon, nebo - bude-li se cítit okolním světem příliš ohrožen – o jeho zničení.“*⁵⁴

3.3.4 Tržní orientace

Poslední – tržní orientaci - lze definovat jako narcistickou. Tato orientace si zakládá na přátelském odklonu, tedy na falešných přátelstvích a povrchnosti, která podporují dosažení co možná nejvyššího zisku. Fromm říká, že: *„Evangelium práce však ztratilo význam, na první místo se dostalo evangelium prodeje.“*⁵⁵

⁵³ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 57 ISBN 8085974185.

⁵⁴ Tamtéž s. 91

⁵⁵ Tamtéž s. 69

Tržní orientace se začala formovat až ve 20. století díky jiné podobě trhu v moderní společnosti. Je typická především tím, že ačkoli se jedinec chová tak, jakoby mu šlo o blahobyt druhých, ve skutečnosti jde pouze o jeho sebestředné zájmy. Nový ekonomický směr určuje i vývoj jedince v této společnosti, a proto je s ním úzce spjatý tento charakter, jež považuje člověka a jeho následné hodnocení za zboží. Tím je člověk nucen hrát očekávané role, díky nimž dosahuje úspěchů a tím se prodlužují i kořeny narcismu a následná odcizenost nejen k druhým, ale především k sobě samému.

Erich Fromm používá termín „trh osobností“, který se týká především povolání, jimž je mzda vyměřována podle výsledků prodeje zboží nebo služeb. Na tomto trhu jsou tedy produkty nabízené zároveň s lidmi a dobré prosazování či prodání sebe sama na trhu značí úspěch. Tento způsob uvažování má pak značný vliv na sebevědomí člověka, protože ten má „cenu“ pouze pokud je úspěšný, což nemůže nikdy ovlivnit čistě z vlastní vůle. Člověk tak této honbě za úspěchem věnuje veškerý volný čas, a tudíž se mění i jeho postoje a hodnota osobnosti jako taková. Individualita je tedy dnes brána jako podivínství a jedinec tak stěží rozvine svou jedinečnost. Místo toho je hnán heslem „hlavně se nelišit od ostatních“ a právě v této souvislosti zavádí Fromm pojem „sebeodosobnění“.

Tento problém dosahuje až na úroveň lidských vztahů, kde se projevuje povrchním jednáním. Jedinci spolu zachází jako se zbožím a nestarají se o druhého ani o jeho jedinečnost. Otevírají se tak nové dveře ke zvláštnímu typu přátelství, ve kterém je soutěžení a honba za úspěchem na denním pořádku. Panuje zde napětí a strach o živobytí, lidé jsou pro nás pouhé prostředky udržující nás v tomto světě a vytváření kontaktů se stává zcela účelným. Člověk tedy musí být, jak se říká „v kurzu“ na trhu osob, musí znát poptávku a dle ní přizpůsobit i svou vlastní osobnost. Všechny tyto negativní faktory vedou k odcizení sebe sama a pěstují sklony k narcismu.

Předchozí tři orientace mají jeden faktor společný, a tím je forma, skrze níž se dostávají do vztahu s druhými. Tržní orientace toto nemá... *skutečná podstata tržní orientace spočívá v tom, že se tu nerozvíjí žádný specifický a stálý vztahový systém, nýbrž že sama schopnost měnit postoje je jedinou stálou vlastností této orientace.*⁵⁶ Člověk se tedy stává jakýmsi chameleonem ve společnosti a z jeho přizpůsobivosti

⁵⁶ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 65 ISBN 8085974185.

může pramenit případný úspěch. Musí se tedy zaměřit na vlastnosti, které se dají co nejlépe prodat. Proměnlivost trhu má pak za vinu předstírání vlastností a tedy neupřímnost mezi lidmi. Tím pádem *„Předpokladem tržní orientace je prázdnota a nedostatek jakékoli specifické kvality, která by nebyla vyměnitelná; neboť každý trvalý charakterový rys by mohl jednoho dne upadnout do rozporu s požadavky trhu.“*⁵⁷

⁵⁷ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 66 ISBN 8085974185.

4 Kombinace pozitivních a negativních projevů lásky

Dosud jsme se zabývali jednotlivými typy orientací, což bylo z metodických důvodů nutné, nicméně v běžném životě se každý charakter vyznačuje kombinací jak neproduktivní, tak produktivní orientace. Erich Fromm to nazývá smíšeniny orientací. Nejprve se zaměříme na možnosti kombinací neproduktivních orientací mezi sebou. Fromm ozřejmuje míšení takto: „...receptivní orientace se častěji mísí s vykořisťovatelskou než s křečkovskou orientací. Receptivní a vykořisťovatelské orientaci je společná blízkost k objektu.“⁵⁸ Je to zcela logické, protože křečkovská orientace je zaměřena více na subjekt, než předchozí dvě, tudíž její kombinování je vzácné. U žádného jedince nejsou kombinace zcela vyvážené. Vždy převládá buď ten nebo onen aspekt. Pokud je člověk více produktivní typ, tak negativní orientace, které v sobě má, nabírají konstruktivní charakter. „Aby se vůbec dalo žít, musí každý z lidí umět také něco přijmout od druhých, vzít, ušetřit a směniti.“⁵⁹ Pojmy jako „ušetřit“ a „vzít“ byly dříve použity pouze v negativním smyslu slova, kdežto nyní vidíme, že v určité míře jsou nezbytnou součástí celku fungující osobnosti. Když se ovšem náš vztah ke světu změní v negativní, tak se z těchto pojmů stanou pojmy úplně jiné - „vykořistit“ a „křečkovat“. Závěrem můžeme říci, že pozitivní a negativní aspekty neproduktivní orientace se vždy váží na stupeň produktivnosti celku osobnosti.

Jestliže cílem lidského snažení je dosáhnout štěstí, každá z orientací k tomu dochází jinak pro ně smysluplnou cestou. Na otázku jaký život žít, aby byl smysluplný, odpoví každý jinak. Někteří touží prožít láskyplný život, jiní si jako naplnění života představují získávání moci, slávy nebo materiální jistoty. Na čem se však shodnou, je potřeba štěstí. Fromm tvrdí, že: „Ke štěstí vede splnění jen těch přání, která jsou v lidském zájmu.“⁶⁰ Cesta k dosažení štěstí může být různá, někdo je šťastný, když dosáhne každé rozkoše, někomu stačí dojít k částečnému sebenaplnění.

⁵⁸ FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, s. 92 ISBN 8085974185.

⁵⁹ Tamtéž s. 93

⁶⁰ FROMM, Erich. *Umění být*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, s. 11 ISBN 80-206-0225-9.

U produktivní orientace se k dosažení štěstí přistupuje za pomoci sebelásky, která jedince rozvíjí a díky níž se cítí volný a neomezený. Životní překážky bere jako zkušenost, nikoli jako omezení. Jejich vztahy s druhými jsou založeny na rovnocennosti, odpovědnosti, úctě, péči, porozumění a solidaritě. Přirozeností je být nápomocen druhým. Je tedy jisté, že čistá láska je výrazem nesobeckosti. Největší podporu musíme nalézt především sami v sobě. Víra v život, víra v sebe sama a druhé znamená vnitřní růst. Nejde pouze o to aktivně se podílet na životě svém a našeho okolí, ale mít ideu, tu rozvíjet a participovat s ní na dobrém růstu společnosti.

Jelikož Fromm popisuje několik orientací produktivity, uvedeme příklad. Může nastat situace, kdy láskyplný člověk se otevře druhým a nabídne jim svoji pomoc. Vykořisťovatelský nebo také tržní typ může po čase takového člověka zneužívat ve svůj prospěch. Stejně tak takový člověk bude ku prospěchu receptivní orientaci, která ho bude využívat kvůli své nesamostatnosti. Po této zkušenosti se zasažený člověk může cítit tak, že ztroskotal a byl zneužit, zatrpkne a stane se z něj křečkovsky orientovaný typ. Pokud se ovšem jedinec neotevře bolesti, stejně tak se nebude schopn zcela otevřít lásce. Nejčastější příčinou neproduktivního chování je malá sebeláska, tím pádem i neschopnost přijmutí sebe sama i lásky k ostatním. Tito jedinci se snaží brát lásku od druhých než aby posilovali zdravou lásku v sobě samém. Neproduktivní jedinci, kteří si uvědomují buď osobně nebo pod tlakem okolí nedostatek sebelásky a lásky, vyhledávají alternativní způsoby k přístupu životu například pomocí literatury a seminářů New Age.

5 New Age – populární psychologická literatura

Druhá část práce bude tedy zaměřena na pojetí lásky a sebelásky v populární psychologické literatuře a bude provedena komparace s Frommovou koncepcí. Tato literatura se především vyskytuje u autorů píšících pod označením New Age. Abychom mohli provést srovnání, je třeba se podívat na New Age detailněji a přiblížit si jejich základní myšlenky. Které zastupuje například tento citát: *„Láska je umění, které tkví v každém z nás a přeje si být znovu rozvíjené. Je to základní pilíř našeho bytí a všichni na ni máme právo a je tu pro nás.“*⁶¹

Jak se postupně rozvíjí společnost a s ní i nové trendy a vymoženosti, rozšiřuje New Age současnou psychologii. Jelikož se jedná o velmi rozmanitý okruh myslitelů a vznikajících a zanikajících organizací, nelze zcela přesně určit rok vzniku. První zmínky lze datovat do poloviny 60. let 20. století v USA v kalifornském Esalenu. Na území Kalifornie tedy došlo i k největšímu rozšíření. Centrum volnomyšlenkářství má v Kalifornii, především v San Franciscu, velkou tradici, kterou je třeba znát pro pochopení New Age. Mezi první patřila komunita Wandervogel prosazující individuální svobodu a vlastní odpovědnost již kolem roku 1914. Stoupenci tvořili obce, které byly otevřeny všem volným vyznáním (například i homosexualitě) a hlavní myšlenkou bylo zdokonalování každodenního života. Dalším vliv nalezneme v beatnících (50. léta 20. století), kteří prosluli svým nezávazným životem. V neposlední řadě je nutné zmínit i vliv hippies. Toto hnutí začalo v roce 1967. Odmítali masový způsob amerického života, nezáměr o chudobu, nerovnost (především rasovou diskriminaci) a stále pokračující válku ve Vietnamu, která zasáhla všechny vrstvy společnosti. Dále odmítali rozdíly nábožensky orientovaných lidí nebo také svázání rodinnými tradicemi. Uznávali totiž jinou tradici lásky a sebelásky než předešlé generace. Postupem času sílil vliv hippies, a tak se do oblasti San Franciska sjížděli lidé za účelem vytváření komunit a čtvrtí. Zde žili mírumilovně, volnou láskou a muzikou, pomocí níž bojovali a vyjadřovali své názory. Jejich nevázaný způsob života je také ovlivněn častým používáním halucinogenních drog.

⁶¹ Buď šťastný. www.budstastny.cz. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://budstastny.cz/kategorie/laska/>

K tomuto hnutí patří také provokativní chování, které se odráželo na jejich vizuální stránce (oblékání). Jejich odkaz změnil svět. Postoj společnosti se stal tolerantnější a vstřícnější vůči všemu odlišnému. Po zániku hnutí hippies se z radikálně bojujících studentů stávají pracující občané, kteří nadále obývají San Francisco, a z jejich řad a myšlenek o svobodě myslí, potřebě lásky, rovnosti a jednoty všech lidí se New Age nechalo inspirovat.

Stále větší množství lidí nespokojených s prožíváním svého života se začalo zabývat otázkami do té doby neobvyklými a z pokusů odpovědět na tyto otázky vzniklo New Age. Vůdčími osobnostmi tohoto hnutí se často stávali lidé s negativní životní zkušeností, se kterou se nebyli schopni vyrovnat pomocí současné psychologie. Jednalo se často o lidi s předpokladem tuto zkušenost zpracovat pozitivně a hlavně s ohledem na užitek pro ostatní jedince. Většinou to byli tvůrčí osobnosti, umělci, vědci, lékaři a také lidé zabývající se východní filosofií. Od začátku hrála velkou roli média. Prostřednictvím různých letáků, měsíčníků a rádií, která měla pořady o sebezdokonalení, v rámci nichž zvali lidi na setkání, se New Age dostalo do povědomí lidí. Velký rozmach zaznamenali také díky vývoji techniky. Příznivci New Age mohli poslouchat myšlenky pomocí kazet, CD přehrávačů atd. Otázky, které si myslitelé tohoto proudu kladli, se zabývaly především nalezením řešení pro šťastnější, spokojenější a zdravější život. Stejně jako Erich Fromm se snaží analyzovat, jaký je důsledek materiálního zabezpečení v rámci nezdravých vztahů mezi jedinci. Metody New Age jsou však spíše duchovního rázu, který je podpořen jógou a meditací. Díky té jsme podle New Age schopni změnit naše životy k pozitivnímu myšlení a sebelásce. Dle propagátorů New Age se jejich učení dotýká nás všech, i když často podvědomě například prostřednictvím masmédií.

Je otázkou, co to vlastně New Age je a jaká je jeho přesná definice. V duchu tohoto směru píše mnoho autorů a autorek bez výraznějšího vyhranění způsobu dosažení cíle. Není přesně specifikováno, jestli se jedná o filosofický směr, náboženství nebo jenom myšlenkový proud. Za jedno ze základních děl hnutí je považována kniha Vodnářské spiknutí z roku 1980 od Marilyn Fergusonové. Dalším význačným dílem je kniha Tao fyziky, jejímž autorem je Fritjof Capra. Spolu s Fergusonovou jsou nejznámějšími propagátory a zároveň mluvčími hnutí.

Základní myšlenkou hnutí je očekávání příchodu nové doby s věkem Vodnáře. Začátek tohoto věku však není astronomicky podložen. Anny Baileyová poprvé použila termín věk Vodnáře, kterým označuje novou éru na Zemi. Ačkoli se tedy jedná o směs myšlenkových proudů a praktik, v jádru se shodují. Chtějí především, aby na světě vládla harmonie a my jakožto lidstvo žili v celistvosti a humanitě, a právě přesně takto je charakterizován věk Vodnáře. Tento nový světový řád se zakládá na holistickém pohledu na svět. Věk Vodnáře je také charakterizován jako návrat k duchovním hodnotám a spojování protikladů, které mají na Zemi přinést příznivé změny oproti předchozímu věku Ryb založeném na konfrontacích a disharmonii.

5.1 Hlavní teze New Age

Hnutí New Age má čtyři hlavní teze, o něž opírá svou nauku a zároveň se jimi legitimizuje. První tezí je vědecké zdůvodňování svých myšlenek, dále jsou to ideje opírající se hlavně o východní náboženství s některými prvky křesťanství (od klasického křesťanství se odklání hlavně z důvodu jeho represivních prvků, jako například inkvizice atd.). Třetí základní myšlenkou je současná etapa lidského bytí – věk Vodnáře. Poslední tezí propagátorů New Age jsou odkazy na závěry z moderní psychologie, k nimž se odvolávají. Jde například o díla C. G. Junga, který je znám svou myšlenkou kolektivního nevědomí lidstva, jež je jeho pamětí od samotných počátků. Tato teorie je zdůvodňována dvěma způsoby. První způsob je zcela křesťanský a říká, že: „*Bůh žije v nás, ale je od nás rozdílný, je naším Stvořitelem a Pánem.*“⁶² Druhým způsobem zdůvodnění jsou důkazy existující v mimosmyslových a mystických stavech, které mívali například někteří světci (rebirth = nové zrození, channeling = návazní spojení s věcmi nebo bytostmi mimo viditelný svět, ...). Přesná definice je tedy nejednoznačná, To je podpořeno také tím, že New Age není žádný spolek se zakladatelem. Jde spíše o skupiny lidí uznávající podobný životní styl a ideje.

5.2 Inspirace autorů New Age

Mezi autory, jimiž je inspirováno New Age, patří například Carl Gustav Jung, Viktor Emil Frankl s logoterapií nebo Carl Rogers a jeho myšlenka o sebepřijetí

⁶² vira.cz. www.vira.cz. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Nova-psychologie-treti-pilir-New-Age.html>

a dosažení šťastného života. Franklovou problematikou, z níž New Age čerpá, je podle autorky především vůle ke smyslu. Tato vůle je nositelem motivační hodnoty, která jedince vede cestou s cílem dosažení smysluplného života. Frankl naráží na nebezpečí prázdnoty, díky níž se stala moderní psychologická literatura populární. Cesta k nalezení smyslu může být skrze utrpení, vykonáním úkolu nebo vlastním zážitkem. Nalézání smyslu života je snazší pro aktivní jedince, kteří jdou svým poznatkům tak říkajíc „naproti“. Frankl uvádí, že láska jako nejhodnotnější zážitek zbystřuje smysly k vnímání ostatních hodnot, jakou je například umění.

Frankl dále upozorňuje na problém nenaplněné duše. Právě tento problém je pro New Age odrazovým můstkem, jelikož V. E. Frankl tvrdí, že dnešní život lidí se odehrává v „*existenčním vakuu*“, a tak lidé trpí pocitem vnitřní prázdnoty čili nesmyslnosti vlastního bytí. Taková ztráta smyslu života (nebo také nejistota z budoucnosti a frustrace) vede leckdy jedince k tragickým událostem. Člověk zajímající se o svou osobu, o okolnosti kolem ní a o ostatní existenciální otázky se teprve stává svobodným. Vlastní prožívání života, je základem lidské existence. Lidským úkolem je naplnit smysl svého bytí vlastní realizací nebo naplněním vztahu k jiné osobě (například i k nepozemské jako je u Ericha Fromma láska k bohu). Franklovu tezi, že láska patří k jednomu z hlavních vrcholů lidské existence, používá nejenom Erich Fromm, ale právě také New Age.

*„Čeho se bojíme, co úzkostlivě očekáváme, to se také stává, to se opravdu přihodí.“*⁶³ Touto myšlenou navazuje New Age na V. E. Frankla, který tvrdí, že každou myšlenkou utváříme náš život. Síla myšlenek dokonce dovedla autory New Age k ideji o jakémisi „objednávání z vesmíru“, které je založené na síle našeho podvědomí. Přemítáním o negativních záležitostech (například o nemoci) se tyto záležitosti stávají reálnějšími. Autoři New Age tuto myšlenku rozšířili o nové schéma, kde je možné díky pozitivním myšlenkám uvolnit napětí, nechat prostoupit energii naším tělem a tím ho vyléčit. Vše souvisí se sebeláskou – miluji sebe, tím pádem miluji své tělo.

Carl Rogers, zakladatel humanistické psychologie patří k další inspiraci New Age. Středem jeho teorie je určitý optimistický pohled na organismus. Byl za něj kritizován, protože vykazuje jistou míru nerealističnosti. Tvrdí, že člověk přirozeně

⁶³ FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie pro laiky*. Brno: Cesta, 1998, s. 98 ISBN 80-85319-80-2.

(podvědomě) směřuje k nezávislosti, sociální odpovědnosti a kreativitě. Dalo by se říci, že Carl Rogers věří v pozitivní sílu podstaty člověka, a to je nejdůležitějším východiskem hnutí New Age.

Další inspirací pro New Age je theosofické hnutí, jehož hlavní osobou je Jelena Petrovna Blavatská, jedna ze zakladatelek Theosofické společnosti v roce 1875. Vychází z indických nauk a v té době rozšířeného spiritualismu. Dle autorky práce se dá její učení vyjádřit tímto citátem: „*Hmotná existence je podřízená té duchovní a veškerá fyzická zlepšení a progrese jsou zde pouze proto, aby napomáhaly duchovnímu vývoji, bez něhož by nebylo fyzické progrese.*“⁶⁴ Theosofické hnutí se tedy snaží "dohlédnout" za hranice tělesnosti. Podstatu člověka vidí v nesmrtelné duši, která dle těchto autorů cestuje napříč časem a prostorem v různých pomíjivých tělesných formách.

Jak již bylo naznačeno, fenomén New Age čerpá také z náboženské tradice a různorodých (nejen náboženských) směrů. Jejich nejednoznačná filosofie je důkazem toho, že nepotřebují mezi sebou vůdce. Do jisté míry se také interpretace Frommova lásky k Bohu promítá do jejich vidění světa. Takto jsou nasměrována i jejich díla, poněvadž podle nich si cestu k víře za štěstím (včetně hledání sebe sama) nachází každý sám právě pomocí svého podvědomí. Naše podvědomí je tedy tou hlavní silou, která pomůže lidstvu dosáhnout lepší epochy. Všechny části našeho života tvoří jeden celek, ale v tom případě je moje osoba stejně tak částí většího celku (uskupení). Tak jako je naše planeta pouze střípkem sluneční soustavy a soustava částí galaxie a ta pak zase součástí větších vesmírných útvarů. Proto tito lidé věří, že vše na světě je spojeno se vším, takže vlastně náhodná setkání se odehrávají díky vlivu vyšší sféry (opět se zde setkáváme s neomezeností).

Díky takové silné otevřenosti New Age dochází ke splývání myšlenek seriózních autorů s různými i něvěrohodnými směry. Autoři sice slibují, že odpoví na otázky, ovšem většinou otázky zůstávají otevřené a nezodpovězené.

Lidé, kteří jsou citlivější a vnímavější povahy (v magickém slova smyslu) knihy jistě zasáhnou více než laika. Nevěřící se také jistě po přečtení Bible nebude cítit jako

⁶⁴ Blavatská, theosofie, reinkarnace. www.blavatska.org. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://www.blavatska.org/hpb-24-citaty.html>

křesťan. Knihy jsou však pro laiky psány. Lze je přiřadit do odpočinkového čtení, nehledě na velmi lákavé obaly knih slibující příznivou budoucnost. V dnešní kultuře jsou oblíbené především u mladých lidí, kteří hledají nějaký smysl života a pomoc. Bohužel jména jako Jung, Frankl nebo Rogers už jim tak známá nejsou a vyhledávají tuto literaturu, aniž by znali její kořeny či inspiraci.

5.3 Další aktivity New Age

Volné pojetí myšlenek New Age umožnilo jeho ztotožnění i s propagátory UFO a také Novopohanství, které zahrnuje například šamanismus a mystické směry jako je druidství nebo Wicca. Knihy v tomto směru lze nalézt nepřeberné množství, protože má hnutí velice pružné pojetí. Podstata knih je založena na síle podvědomí, se kterým souvisí i naše sebepoznání (zahrnující sebelásku), vnitřní bohatství a osobní růst. Díky tomu můžeme vést šťastný život založený na duchovní síle až spiritualitě, esoterismu a okultismu. Ovšem nejedná se pouze o knižní díla, dalšími důležitými faktory duchovního růstu jsou různá cvičení, jóga, hudba a meditace, která nám jsou nápomocna při hledání sebe sama. Duchovní růst má být především neomezený, člověka nemají svírat žádné hranice. Pravdu má nacházet ve svém nitru a nikoliv v rozumu jako takovém.

V dnešní době se jedná spíše o komerční záležitost, což může vést k nevěrohodnosti, která je podpořena alternativní psychologií a rostoucím zájmem o duchovní centra a semináře zabývající se harmonií a jednotou. New Age se odráží také v aktivitách jako je vaření nebo hudba. Sem můžeme zařadit například rozmach bio potravin či používání bylinek (návrat k dřívějšímu způsobu pěstování). Co se týče hudby, jedná se o harmonickou, pozitivní melodii, která slouží k relaxaci nebo meditacím. Mezi nejznámější patří zpěvačka a skladatelka Enya. V české hudbě je nejznámější propagátor Vlastimil Marek. Díky takovému rozvětvení v mnoha oblastech se můžeme u New Age bavit často o zneužití pro obchodní účely. Kvalita knih a ostatních projevů, tak může díky ekonomickému prospěchu degradovat.

Můžeme sem zařadit nejen zdravý životní styl a drahou bio stravu (včetně takto zaměřených restaurací), ale také prodejny esoterických předmětů (nehledě na měsíčníky například o astrologii, které jsou dostupné skoro ve všech stáncích), konání esoterických festivalů, seminářů a také přednášek, které nás mají naučit lásce a pozitivnímu myšlení.

Na mnoha takových akcích se jedná pouze o komerční záležitost a New Age je používáno spíše jako zástěrka pro zneužití platicích zájemců.

Z těchto důvodů považujeme New Age spíše za soubor lichotivých odpovědí na nejčastěji kladené otázky (Proč není jedinec šťastný? Proč je nemocný? Kde nalezneme harmonii včetně zdravého vztahu s druhými? ...). Základem je lidský potenciál. Knihy zahraničních spisovatelů, ze kterých práce čerpala, jsou bestsellery po celém světě. Lze také říci, že tento směr se snaží řešit problémy vznikající především z rychlého životního stylu a potřeby flexibility jedinců. Řešení nalézá zpomalením, příklonem harmonizaci jak vztahové tak k okolnímu světu a zmírněním majetkového napětí ve společnosti.

5.4 Vztah New Age a náboženství

Je patrný značný rozdíl v přístupu k autoritám u New Age a u klasických náboženství. Zatímco New Age přiznává svou inspiraci z různých náboženství a samo inspiruje své příznivce k hledání té nejlepší cesty za pomoci rozličných duchovních učitelů a jiných autorit, tak klasická náboženství oproti tomu trvají na hierarchii a neomylnosti svých dogmat. Protagonisté křesťanské literatury vnímají New Age spíše konkurenčně až pohoršeně. Někteří dokonce tvrdí, že: „*Věří ve stejné lži, jakou použil had v zahradě: chtějí „být jako bohové“.*⁶⁵

Dále křesťané kritizují New Age za pohled na mystické zážitky. Ač se shodují v samotném nepopiratelném prožitku mystického zážitku, tak je rozděluje především optimistický až utopický pohled New Age na tyto prožitky. Podle křesťanů totiž náležitě nerozdělují mystický zážitek na ten daný Bohem a ten daný Satanem. Další kritika směrem ke stoupencům New Age spočívá v jejich víře v neosobního Boha (nebo také v Boha, který je v nás – naše podstata, síla a energie). Křesťané to považují za zvrácení duchovní tradice, která je založena na oslavě Boha, autoritě Písma svatého a na druhém příchodu Ježíše Krista. Naopak New Age vnímá naši sílu v oslavě nás všech.

⁶⁵ Douglas R. *Tváří v tvář New Age*. L. vyd. Praha: Návrat domů, 1995, s. 30 ISBN 80-85495-38-4.

Pro ně je velmi důležité hledat autoritu v člověku samém a nechat tak život v našich rukách (popřípadě osudu). Naděje na dobro a lásku tudíž nespočívá v autoritě Boha, ale v sebevyjádření lidí.

Posilování lásky a sebelásky u New Age zasahuje především do magie, okultismu a věštění a silně věřící křesťané takové aktivity chápou jako zprostředkované skrze Satana. Východisko proto hledají v modlitbách místo magie, stejně jako věří v uzdravování vírou skrze Boha místo léčitelství. Křesťané jsou tak velmi často zaslepeni a nevidí podobnost jejich vyznání, protože upevňování a rozvíjení vztahu skrze Boha může mít podobný „efekt“ jako skrze duchovní průvodce a moderní léčitele. Proto jde spíše o střet mocí a jejich postavení na žebříčku popularity.

5.5 New Age v České Republice

Postupné nevědomé rozšiřování u nás probíhalo již na konci 80. let minulého století, kdy vzrůstal zájem o zdravou výživu, jógu nebo léčitelství v podobě reiky, uzdravování čaker, léčivých kamenů a energie stromů. Do povědomí lidí se New Age v České republice dostalo až po roce 1989. Počátek úplného rozvoje lze připisat autorovi Vlastislavu Markovi, který dostal New Age do povědomí lidí díky svým přednáškám. Aby se metody nevytrácely z paměti lidí, postupně se rozšiřovala i psaná verze ve formě časopisů – například BARAKA. *„Tam se čeští čtenáři měli možnost poprvé v češtině seznámit s dílem či přímo články a knihami o mandalách, lucidním snění, ekošamanismu, alchymii, subliminálních nahrávkách, „(staro)novém“ způsobu porodnictví,..“*⁶⁶ Vzrůstající zájem, který byl způsoben především nevyhraněností myšlenek, způsobil vznik duchovních center, obchodů, vydavatelství a knihkupectví. Vyvrcholením tohoto snažení je například duchovní škola s názvem Esoterická univerzita v Ratajích nad Sázavou, kde dochází k rozšíření duchovních vizí. Dalším příkladem může být česká organizace Oko bohů, věnující se šamanismu.

⁶⁶ Vlastimil Marek. Vlastimil Marek. www.blog.baraka.cz. [online]. 17.2.2007 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://blog.baraka.cz/2009/01/co-to-je-hnuti-new-age/>

6 Případové studie autorek zahraniční a domácí provenience

6.1 Sebeláska z pohledu Louise L. Hay

Jako stěžejní autorka pro komparaci byla vybrána americká spisovatelka a duchovní lektorka Louise L. Hay, která se proslavila díky knize *Miluj svůj život*, uznávající ideu: „*Naleznete ve svém nitru místo, kde poznáte svou hodnotu a tu část vlastního bytí, již je čistá láska a přijetí sebe sama.*“⁶⁷

Louise L. Hay byla vybrána z nepřeberného množství autorů, jelikož se její knihy staly světovými bestsellery. Dokonce má tato americká autorka i své nakladatelství, které je odrazovým můstkem pro další začínající autory. Její knihy jsou podloženy její duchovní cestou, díky které se vypořádala s rakovinou. O této životní zkušenosti píše ve své knize *Síla je ve vás*. Dále tvrdí, že důležité orgány našeho těla jsou propojené s naší myslí a veškeré nemoci jsou tudíž důsledkem negativních zážitků. Například zmíněnou rakovinu definuje jako: „*Hluboké rány. Dlouhodobé odmítání. Skryté tajemství či zármutek užirající vlastní já. Nošení břemen. Pocit, že téměř nic nemá smysl.*“⁶⁸ Emoce, které zadržujeme ve svém nitru, se pak musí projevit někde v těle. Louise L. Hay podkládá svoji nemoc tím, že jako dítě byla sexuálně zneužívána, a její zášť se tak projevila později touto nemocí.

Louise L. Hay tvrdí, že na světě se nachází tolik lásky, kolik jí nosíme v našich srdcích. Podle ní je láska nejúčinnější léčivou silou, která je zároveň nekonečná a nadčasová a bez které bychom v životě trpěli. Kolik lásky poskytujeme, tolik se nám jí navrátí. Nejprve je zapotřebí začít u nás samých, protože nemít se rád je ve skutečnosti nemoc vycházející z nedostatku vlastní lásky. Proto Louise L. Hay na základě sebelásky vytvořila afirmace, díky kterým můžeme léčit naše zdravotní potíže. Základní myšlenkou je, že nemoc je pro nás lekcí, která nás učí o vnímání života a musíme si z ní brát ty dobré informace, a tudíž ji nesmíme podlehnout. Ukazuje nám, že je třeba se změnit (zevnitř), jinak se potíže (nejen zdravotní) mohou vrátit.

⁶⁷ HAY, Louise a [z anglického originálu .. přeložila Eva Klimentová a Lucie VIDMAROVÁ]. *Miluj svůj život*. Praha: Pragma, 2003. s. 3 ISBN 9788072051045.

⁶⁸ Tamtéž s. 201

Například upozorňuje na typ lidí, kteří nedokáží říci ne. Tento typ lidí, se cítí v bezpečí jen v nemoci. Proto je třeba přijmout každou část sebe sama a za pomoci vnitřní síly a lásky vytvořit nová přesvědčení vedoucí k šťastnému životu. Díky tomu se začneme vyjadřovat pozitivně a vyloučíme negativní myšlenky, kvůli kterým jsme nebyli schopni vidět krásy života. To znamená, že naše slova a myšlenky formují naši budoucnost. Louise L. Hay vyzývá čtenáře, aby naslouchali své vnitřní moudrosti. Upozorňuje tak na zákony mysli: „*Každý den pro sebe číňte prohlášení o tom, co chcete. Mluvte tak, jako byste to již měli!*“⁶⁹ Tyto duchovní zákony tak přirovnává k zákonu příčiny a následku. „*Cokoli vyšlete, to se vám vrátí.*“⁷⁰ Většina lidí se nesoustředí na výběr slov včetně vyjadřování, jelikož si neuvědomuje jejich sílu. Přitom nás jedno z nejstarších pravidel poučuje, že jak budeme jednat s ostatními, tak budou pak oni jednat s námi. Louise L. Hay především pracuje s duchovními postoji čtenářů. Příběhy, které písmem sděluje, jsou založené především na jejich zkušenostech a zážitcích. Její knihy jsou také založené na duchovních cvičeních, která mají podpořit naše vnitřní změny a posunout nás tak k lepšímu životu. „*Ve věku Vodnáře se učíme hledat pomoc sami v sobě. Onou Silou, kterou hledáme, jsme my sami. Každý z nás je bezvýhradně spojen s Vesmírem a se Životem.*“⁷¹

Z děl Louise L. Hay vyplývá, že každý nese odpovědnost za své prožitky. Základem dobrého života je odmítání a vyhýbání se špatným myšlenkám spojené se změnou chápání sebe sama jakožto bytosti užitečné a úspěšné. Vedlejším účinkem našeho pocitu viny a zloby mohou být i vážné nemoci. L. L. Hay se také odvolává na sílu přítomného okamžiku. K názoru Louise L. Hay, že: „*Každá myšlenka, která nás rychle napadne, utváří naši budoucnost.*“⁷² vznáší autorka práce výhrady. Nejenom rychle vnuknutá myšlenka, ale i dlouhodobá koncepce myšlení ovlivňuje náš život.

⁶⁹ HAY, Louise L. *Síla je ve vás*. 1.vyd. Praha: Pragma, 1994, s. 27 ISBN 80-85213-39-7.

⁷⁰ Tamtéž s. 27

⁷¹ HAY, Louise L. *Myšlenky srdce: Poklad vnitřní moudrosti*. 1.čes.vyd. Praha: Radost, 1993, Radost žít, s. 242 ISBN 80-85189-19-4.

⁷² HAY, Louise a [z anglického originálu .. přeložila Eva Klimentová a Lucie VIDMAROVÁ]. *Miluj svůj život*. Praha: Pragma, 2003. s. 13 ISBN 9788072051045.

„*Máme-li opravdu rádi sami sebe, vše v našem životě funguje.*“⁷³ Ano, je to sice základní předpoklad, ale zdaleka ne jediný. Dalšími jsou například vliv okolí a láskyplná podpora. Oproti předchozímu názoru souhlasí autorka práce s myšlenkou o dobrém vlivu sebelásky, potlačení pocitu viny a jejich vztahu k plnému prožití života. S tím souvisí také úmyslné potlačování vlastní zloby, sebekritiky a strachu, protože tyto pocity v nás vyvolávají pouze lenost a nerozhodnost. Člověk musí přijmout sám sebe takového, jaký je, a pak tento postoj dále rozvíjet až dojde k absolutní sebelásce. Obraz vnějšího světa je tedy odrazem našeho vnitřního myšlení a to nejenom smýšlení o sobě, ale i o svém okolí. Můžeme se tak dostat do souznění s podobně smýšlejícími osobami.

Podvědomí ovlivňujeme skrze pozitivní prohlášení, která jsou dle Louise L. Hay důležitou oporou na cestě za sebeláskou, úspěchem a zdravím. Tato pozitivní prohlášení nás mají dovést k harmonii, díky níž bude naše nitro bohatší. Můžeme tak změnit nejen přístup k našemu životu, ale také obohatit život druhých. Harmonie je stěžejním výrazem pro všechny autory New age. Nesmí se opomenout fakt, že vše je v naší mysli. „*Myšlenky, které si zvolíte, jsou nástrojem, kterým malujete na plátno svého života.*“⁷⁴

6.2 Sebeláska z pohledu Zdeňky Jordánové

Jak již bylo zmíněno, všechny knihy New Age podobně hovoří o rovnováze a jednotě přijetí všeho dobrého. Česká reprezentantka New Age Zdeňka Jordánová je toho důkazem. Její dílo je vydáváno v nakladatelství Vodnář. Vzhledem k výše zmíněnému se nejedná o náhodné pojmenování. Tato česká spisovatelka popisuje lásku jako všudypřítomnou, všeobjímající a vzácnou. Ve své knize *Láska* upozorňuje na fakt, že lidstvo trpí nedostatkem lásky. Považuje to dokonce za nemoc společnosti. Zásadní problém vidí pak v tom, že většina lidí hledá lásku ve vnějším světě. Jako například to, že chceme, aby se k nám ostatní chovali hezky. Ale přitom: „*Všichni hledáme v okolním světě to, co sami sobě nedáváme.*“⁷⁵ To znamená, že pro rozvoj sebelásky se snažíme získat z okolního světa takové podněty, které sami sobě normálně neposkytujeme. Chovej se k sobě tak, jak chceš, aby se k tobě chovali druzí.

⁷³ HAY, Louise a [z anglického originálu .. přeložila Eva Klimentová a Lucie VIDMAROVÁ]. *Miluj svůj život*. Praha: Pragma, 2003. s. 13 ISBN 9788072051045.

⁷⁴ HAY, Louise L. *Síla je ve vás*. 1.vyd. Praha: Pragma, 1994, s. 21 ISBN 80-85213-39-7.

⁷⁵ JORDÁNOVÁ, Zdeňka. *Láska*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2009, s. 9 ISBN 978-80-86226-98-9.

Jelikož vnější svět je odrazem nás samých, ukazuje nám jen tu část, kterou si ve skutečnosti dáváme sami.

Můžeme proto začít pouze u sebe, jelikož nedostatek umění lásky pramení z nedostatku vlastní lásky. Z toho plyne, že nemáme moc nad svým životem, cítíme se nejistí a zranitelní. Je třeba si uvědomit, že každá myšlenka utváří náš život. Proto jen my sami se můžeme rozhodnout, a tím tvořit naši životní cestu. Zdeňka Jordánová tvrdí, že opakující se věci v životě jsou znamením, že neděláme něco dobře. Mohou se zjevovat několikrát v různých situacích za běžného chodu života. Pokud taková znamení zůstanou bez povšimnutí nebo budou jedincem naschvál ignorována, tak se jednoho dne nakupí a nastane zlomový okamžik, a ten teprve způsobí zvrát v naší mysli. Například neschopnost říci slovo ne může vyvrcholit v jedincovu absolutní bezmoc vůči tlaku okolí.

V díle *Láska* se dále dovídáme, že pokud budeme více upřednostňovat vnější svět před námi samými, přestane si nás naše okolí vážit natolik, až si budeme připadat bezcenní. Je proto zapotřebí pěstovat lásku k nám samým za pomoci péče a odměn. Protože snaha o to, dát jiným lidem něco, co nemáme, není možná. „*Svět kolem nás je naše zrcadlo a může nám dát jen tolik, kolik si dokážeme dát my sami.*“⁷⁶ Proto nelze milovat jen druhé a zařadit tak sebe sama na konec řetězce, pak taková láska je vyčerpávající a neupřímná. Nejdříve musí osoba vypěstovat lásku k sobě samotné, poté přijde láska od ostatních jakoby sama od sebe. Je tudíž důsledkem toho, že dokáže milovat sama. „*Nechtějte od nikoho lásku, dejte ji sama a uvidíte, co se stane.*“⁷⁷

Je zapotřebí pochopit, že snaha získat za každou cenu lásku, může náš objekt lásky spíše odradit. U Fromma by se takto chovala neproduktivní orientace. Tato autorka vidí východisko v nabídnutí naší lásky, což povede k jejímu opětování z opačné strany (ovšem musí jít o otevřené, rovnocenné jedince, o nichž se Zdeňka Jordánová již nezmiňuje).

Mezi další problémy v sebelásce patří nevyřešené situace z minulosti, které si neseme životem jako břímě. Proto je zapotřebí odpustit a oprostít se od minulosti, jež

⁷⁶ JORDÁNOVÁ, Zdeňka. *Láska*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2009, s. 9 ISBN 978-80-86226-98-9

⁷⁷ Tamtéž s. 24

často bývá jako kotva držící nás na jednom místě, i když čas plyne. Ačkoli každý z nás tvoří tento svět a ovlivňuje jej, tak jen my sami se můžeme rozhodnout a určit si svůj životní směr. V tomto ohledu jsou knihy přínosem pro svobodomyšlnost a uvědomění si našeho (dle Zdeňky Jordánové) nekonečného potenciálu. „*Milujte růst, rozvoj sebe sama, objevování svého potenciálu a bavte se tím.*“⁷⁸

Člověk by měl být vděčný za každé pozitivní vlastnosti, které má, a měl by na nich založit svůj rozvoj ku prospěchu celého společenství. Podobné teze nalezneme i v dílech Ericha Fromma, který vidí rozvoj nesobeckého a aktivního jedince samozřejmě za pomoci rozvoje sebelásky jako jednu z možností pro nápravu celé společnosti.

⁷⁸ JORDÁNOVÁ, Zdeňka. *Láska*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2009, s. 83 ISBN 978-80-86226-98-9

7 Sebeláska v diskurzu New Age a Ericha Fromma

Erich Fromm hovoří o jednotě, a to především v lásce bratrské či produktivní orientaci. Stejně tak New Age uznává ideu, že všichni jsme jedno, které směřuje k naplnění našeho nitra láskou. „*Láska je schopnost vnímat pozitivně, bdělými smysly, vnější svět i sebe sama*“⁷⁹ Láska tedy pramení z nitra nás samých jako u Ericha Fromma. Shodují se také v tom, že k lásce je třeba přistupovat s péčí, ovšem cestu k naplnění lásky mají poněkud odlišnou. Rozdíl je v tom, že New Age nebere v potaz fakt, rozdílnost lidských charakterů, ačkoliv hovoří o jednotě lidí. Dávají všem stejnou možnost pro rozvoj lásky, kdežto u Frommovy neproduktivní orientace stěží nalezneme chuť pro seberealizaci, natož vnímání lidstva jako jednoty. Frommova koncepce produktivní orientace, do které lze zahrnout také biofilii a základní rozdělení lásek, může být pro autory New Age stěžejním materiálem při formování jejich myšlenek, i když ve svých odkazech se k němu nehlásí. Jádro jejich idejí je víceméně stejné, ovšem zbytek koncepce populární psychologické literatury dostává zcela nový význam ve studiu o našem zdraví a o snaze dosáhnout šťastného a úspěšného života.

V běžném životě člověk nad pospolitostí lidstva jako celku jen stěží přemýšlí a zabývá se hlavně materiálním aspektem života. Navíc tato jednota nemusí být vždy myšlena pouze v dobrém slova smyslu. Nekrofil si podle Ericha Fromma také přeje být v jednotě a pospolitosti s mrtvým tělem. To se dozajista nedá brát jako pozitivní aspekt lidské existence a nijak to nepřispívá k sounáležitosti lidského druhu.

Dalším problémem je vymezení hranic, kde se nachází zdravá sebeláska a kde se už jedná o narcismus. A pokud znamená láska milovat druhé víc než sebe, kolik svého života máme obětovat? Konkrétní odpověď nenabízí ani Erich Fromm ani New Age. Je tedy nejspíš zapotřebí, abychom vymezení uměli nalézt sami. Každý si tedy v knize musí najít tu svoji pravdu, a pokud ta poskytne jedinci prožitek šťastného života, povedlo se dojít vytouženého cíle. Humorně by se takové rozeznání pravdy dalo přirovnat k Delfské věštírně a jejím "pýthickým" výrokům. Ovšem jejich špatné vyložení mělo většinou velmi neblahé následky, tak nezbyvá než doufat, že to se u populární psychologické literatury nestane.

⁷⁹ LAUSTER, Peter. *Láska: Psychologie jednoho fenoménu*. 1.vyd. Praha: Knižní klub, 1994, s. 25 ISBN 80-7176-033-1.

Další diference mezi New Age a Erichem Frommem jsou metody pro dosažení lásky (sebelásky). Erich Fromm uznává jako řešení problému terapie, kdežto New Age spoléhá více na sílu autosugesce. Také se samozřejmě konají semináře se „specialisty“, kteří naznačují „svou“ cestu k naplnění. V knihách autorky Louise L. Hay se totiž setkáváme s kapitolami jako Miluji svůj tračník, Miluji svá chodidla, Miluji svá stehna, Miluji svůj dech a tak podobně. Každá taková kapitola obsahuje prohlášení o tom, jak se má láska k dané části těla pěstovat. Autorka považuje za nespravedlivé, že většina literatury hnutí New Age je směřována k ženské části populace a hesla jsou tak jednostranná a často nepřevoditelná na mužskou populaci. A právě zlepšením vztahů ke své osobě u mužů (a s tím spojeným nastartováním jejich sebelásky) by pomohlo nejenom k zlepšení ve vztazích partnerských, ale i například občanských.

Tato literatura mohla svojí popularitu získat také tím, že i přes nesčetně napsaných knih se lidé stále neumí o lásku starat ani o ni pečovat, na což upozorňuje právě Erich Fromm. Mnozí čtenáři tak ani netuší, jaké jsou ve skutečnosti prameny těchto populárních knih, které mají lákavou vazbu a slibují odpovědi na naše otázky. Dalším faktorem je, že lidé si myslí, že lásky lze dosáhnout bez námahy (jako kdyby chtěli prožívat americký sen). Pravdou je, že po přečtení jednoho díla nelze čekat zázraky a náš svět se jistě neotočí o 180 stupňů, jak vnitřně tak materiálně. New Age může být jistě inspirací a počátkem všeho, avšak píle je zde rozhodující pro dosažení vnitřní síly. Proto tyto knihy nejsou klíčem, jak rychle dosáhnout šťastného života.

Naproti tomu stojí fakt, že díky chvále autorů se cítí čtenáři jako výjimeční jedinci. A právě toto uvědomění si vlastní výjimečnosti může být dobrým startem pro změnu v jejich životě. Aby již neviděli sklenici na půl prázdnou, ale naopak na půl plnou. Je třeba chovat se tak, abychom byli vzorem sami sobě i druhým. Erich Fromm upozorňuje na fakt, že o lásku je třeba pečovat jako o umění, do této péče je také důležité zahrnout naši osobu. Ve většině případů začnou lidé měnit postoj k životu až díky zlomovým událostem, které zasáhly buď je samotné nebo jejich okolí. Autoři populární psychologické literatury by takovou událost nazvali jakýmsi znamením vyšších sfér z vesmíru.

Louise L. Hay je pak v souladu s myšlenkou Ericha Fromma o bratrské lásce a nesobeckosti, která tvrdí, že pokud máme rádi sami sebe, tak se pro nás láska k druhým stává samozřejmostí. Sebeláska je tedy nezbytným stavebním kamenem lásky

k ostatním, a toho jsou si oba autoři plně vědomi. Jedná se o další důkaz důležitosti děl E. Fromma, protože i New Age věří v produktivitu každého z nás. Ovšem je nutné říci, že Erichu Frommovi by se nelíbilo, že ačkoli autoři bojují proti odcizení, jejich knihy vedou spíše k prohloubení tohoto problému, jenž nacházíme u neproduktivní, především tržní orientace. Jako například u Louise L. Hay. Její knihy jsou zpopularizované natolik, že kromě nakladatelství má i svoji rádiovou stanici. Využívá tedy typických tržních technik k získání dalších čtenářů/posluchačů/obdivovatelů. Říká v podstatě to, co lidé chtějí slyšet, a tak přispívá k prohloubení neproduktivní orientace zvané tržní. Způsob prezentace jejích myšlenek připomíná „marketingovou činnost“ některých církví a sekt. Tento fenomén se možná děje neúmyslně, nicméně je třeba ho brát v potaz při komparaci s Erichem Frommem.

Sdělení v jejích knihách je o tom, že se snaží vytvořit lepší svět, kde nás ostatní přijmou za takové, jací jsme, a kde bude bezpečno milovat. Nejspíš ale nalezneme jen malé procento knih, díky kterým se budeme cítit opravdu svobodní. Autoři dále tvrdí, že po přečtení knih a po uvědomění si naší jedinečnosti dostaneme odpověď na světový mír. Tento postulát bere autorka přinejmenším jako nadsazený, protože sebepoznání je jedna věc, ovšem mír na celém světě je věc úplně jiná. Taková situace by mohla nastat, kdyby si každý na světě literaturu New Age přečetl a začal se jí řídit – jak doufají autoři této literatury, ale k tomu dozajista nedojde. Z toho vyplývá, že leckteré názory autorů hnutí New Age jsou přinejmenším nadmíru optimistické.

Jednou ze snah autorů New Age je potlačení strachu na úkor posílení lásky a sebelásky. „*Subjektivní léčba prosazuje, že když se zbavíme strachu, zůstane pouze láska a láska je odpovědí na všechny problémy, kterým v životě čelíme. Naše pravá identita je neměnná a láska je jediné, co existuje.*“⁸⁰ Ačkoli se na první pohled může zdát, že Erich Fromm zastává stejný názor díky své myšlence, že láska je jedinou odpovědí na smysl naší existence, tak každá strana chápe obsah jinak (New Age nebere v potaz osobnostní charakter). Stejně tak většina knih odkazuje na subjektivní léčbu, která je založena na předpokladu: „*že naše rozrušení nezpůsobují lidé ani vnější svět.*“⁸¹ Největší pomoc tak nalézáme sami v sobě a našem nitru po oproštění

⁸⁰ JAMPOLSKY, Gerald G. *Uč jen lásku: dvanáct principů subjektivní léčby*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2002, s. 13 ISBN 80-7252-069-5.

⁸¹ Tamtéž s. 12

se od negativních myšlenek a vnitřních překážek. Cílem je dle New Age, a především Louise L. Hay, dosáhnout vnitřní moudrosti, díky které se staneme sebejistými, stabilními články ve společnosti a to ve všech oblastech (např.: zdraví, práce, úspěchu či partnerských vztahů). Dalo by se říct, že se jedná o „hlavní problémy“ dnešní společnosti. Autorka práce se domnívá, že toto je „nejlepší“ výchova jedinců k tržní orientaci. New Age ji tedy berou pozitivně na rozdíl od Ericha Fromma.

Mezi další teze hnutí New Age, které by měly vést ke šťastnému životu, patří tato: „Poněvadž *láska je věčná, nemusíme se obávat smrti.*“⁸² Soustředění člověka na život je tedy klíčové, protože strach ze smrti dokáže paralyzovat či jinak neblaze ovlivnit naši existenci. Zde se nabízí analogie s učením antického filosofa Platóna, pro něhož byla láska metafyzickou idejí bytující mimo čas a prostor.

Existovala v tzv. světě idejí spolu s dalšími (spravedlnost, dobro, krása atd.). Nazírat ji mohla pouze nesmrtelná duše, která není spoutána s fyzickým tělem. Takže nabádání k rozvoji lidského ducha nacházíme již v době před Kristem. New Age vidí duši a tělo jako jednotu, ve které jedno ovlivňuje druhé a základní heslo tedy je, že zdravá (milující) duše vede ke zdravému tělu (ne náhodou evokuje tato formulace v člověku starořecký princip kalokagathia). V této souvislosti se můžeme zamyslet nad tím, zda je New Age pouze jakýmsi trendem dnešní doby, nebo má pozitivní vyhlídky i do budoucna a stane se jedním z nosných myšlenkových směrů.

Jestliže je láska věčná, tak je společná všem lidem a pak jsme pomocí ní vzájemně propojeni. Z této provázanosti všech jedinců vychází další teze hnutí New Age vedoucí k sebepoznání a harmonii s druhými. „*Zdůrazňuje rovnost v každém aspektu života a potvrzuje, že jsme všichni jeden pro druhého žákem a učitelem.*“⁸³ Setkáním s jiným člověkem se tedy mohu nejen mnohému naučit, ale i mnoho předat. S touto tezí je také v souladu Erich Fromm, z jehož děl plyne, že oba akty nás vzájemně obohacují a sblížují, takže lásku je třeba pěstovat zároveň v sobě samém i ve vztahu k ostatním. Pokud ovšem není člověk schopen milovat sám sebe, tak není schopen milovat ani jiného a nikdy nedojde štěstí.

⁸² JAMPOLSKY, Gerald G. *Uč jen lásku: dvanáct principů subjektivní léčby*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2002, zadní přebal ISBN 80-7252-069-5.

⁸³ Tamtéž s. 13

Závěr

Obohacení, kterého se dostalo autorce během psaní této práce, využila při hledání odpovědí na otázky týkající se chování lidí v jejím nejbližším okolí – rodině. Zjistila, že ačkoliv se snaží druhé obdarovat láskou skrze činy, lásku k sobě samé postrádá. Z tohoto důvodu bylo také toto téma vybráno. Dnešní populární psychologická literatura podává pouze zkreslený náhled na sebelásku, proto i v rámci sebezdokonalení bylo třeba věnovat se tématice poněkud hlouběji, a toho bylo docíleno právě výběrem knih Ericha Fromma. Ačkoli se teze Ericha Fromma v jeho dílech opakují a knihy New Age mnohdy nabízejí nereálná řešení, tak studium obou druhů literatury bylo pro autorku přínosem. Zvláště Frommovo rozdělení osobnosti na produktivní a neproduktivní orientace. Knihy New Age přinesly spíše zmatek díky velkému množství knih, ze kterých je třeba subjektivně vybírat. Proto místo harmonie, kterou slibují a měla by jim být blízká, se dostavila spíše osobnostní rozpolcenost. Ovšem na druhou stranu New Age dokázalo, že jejich pojetí lásky a sebelásky má opravdu velkou možnost výkladů.

Rostoucí popularitu New Age můžeme připsat právě dnešní společnosti, respektive můžeme hledat souvislost s Frommovou tržní orientací, ve které se lidé cítí osamělí nebo úplně odcizení, a právě proto nenaplnění lidé hledají nasměrování v literárních dílech New Age. Do tohoto okruhu lidí lze jistě díky popisům v první části práce zahrnout celou neproduktivní orientaci, jež je díky pasivitě závislá na druhých, ale uvědomuje si možnost změny svého postavení. Takto orientovaní lidé, pokud budou chtít změnu a lásku, budou muset podstupovat terapie (jak navrhuje sám Erich Fromm). New Age však nabízí jiné a mnohdy lákavější cesty k řešení problémů například formou seberealizace jako reakci na návody, které jsou uvedeny v jejich dílech.

Co se týká v úvodu zmíněného pojmu "zdravá sebeláska", tak ten byl sice řádně osvětlen, avšak cest k němu bylo popsáno tolik, že autorka zatím nebyla schopna najít pro ni nejvhodnější cestu. Je totiž otevřena jak Frommovým názorům, tak myšlenkám New Age. Erich Fromm jistě uznává pevnější a ověřitelnější názory, včetně příkladů z jeho terapií, které budou jistě více prokazatelné než vlastní životní zkušenosti autorů New Age. Ti si je mohli zidealizovat do podoby, kterou budou jejich čtenáři a posluchači chtít. To však neznamená, že všechnu tvorbu z moderní populární

psychologické literatury lze označit za podvrh, ovšem často k ní tíhnou spíše lidé, kteří se setkali s mystickým zážitkem. Erich Fromm tedy obhajuje své teze v seriózní literatuře, kdežto u New Age je zapotřebí hledat déle, aby člověk našel důvěryhodná díla. New Age má totiž mnohdy až utopickou představu o působení lásky a sebelásky, jejíž uvědomění jistě nepovede ke světovému míru či harmonii, kterou autoři hnutí slibují. Obdobně vkládá svou naději Erich Fromm v moderní společnost, založenou na sebelásce, která podporuje jedince v jeho rozvoji. E. Fromm si však neuvědomuje, že jím definovaná moderní společnost, je také utopickou vizí. Při reálných otázkách působení společnosti je nutno počítat s její nedokonalostí.

Čím to tedy je, že i přes tolik nejen populárních knih se lidé stále neumí o lásku starat? Tito autoři nám mají jít příkladem, což jistě zidealizované myšlenky v jejich v knihách představují, na druhou stranu je třeba dodat, že velkou roli zde hraje až nadměrně optimistický přístup. Příkladem rozporu mezi teorií a praxí může být rozsáhlý vědecký zájem Ericha Fromma o lásku a sebelásku a jeho složitý rodinný život se čtyřmi manželstvími.

Jak je z celé práce patrné, problematika sebelásky je silně individuální a cesta ke spokojenosti může být pro každého jiná. Někdo nalezne základy pro pochopení štěstí za pomoci děl Ericha Fromma nebo autorů New Age. Tím nejdůležitějším je vlastní prožitek, který je podpořen vnějšími impulzy. Práce se může stát návodem pro rozpolcené a nešťastné lidi, kteří se díky ní zorientují v literatuře „sebepoznání“ a dosáhnou tak spokojeného a naplněného života. Pro hlubší zpracování tématu, by bylo potřeba rozšířit teoretický základ studiem více autorů a především provést porovnání jejich teoretických závěrů v problému sebelásky se sociologickým dopadem na studijní vzorek společnosti.

Použitá literatura

FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie pro laiky*. Brno: Cesta, 1998, 158 s. ISBN 80-85319-80-2.

FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 519 s. ISBN 80-7106-232-4.

FROMM, Erich. *Člověk a psychoanalýza*. 2. dopl. vyd. Praha: Aurora, 1997, 200 s. ISBN 8085974185.

FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, 177 s. Český klub. ISBN 80-85637-28-6.

FROMM, Erich. *Mít nebo být?*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, 170 s. ISBN 80-206-0469-3.

FROMM, Erich. *Umění být*. 1.vyd. Praha: Naše vojsko, 1994, 124 s. ISBN 80-206-0225-9.

FROMM, Erich. *Umění milovat*. Prague: Nakladatelství Josefa Šimona, Simon and Simon Publishers, 1996, 125 s. Český klub. ISBN 80-85637-26-x.

FUNK, Rainer. *Erich Fromm ; Z něm.orig.přel.Vlastislava Žihlová*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994, 139 s., fot.příl. ISBN 80-7106-086-0.

GROOTHUIS, Douglas R. *Tváří v tvář New Age*. L. vyd. Praha: Návrat domů, 1995, 182 s. ISBN 80-85495-38-4.

HAY, Louise a [z anglického originálu .. přeložila Eva Klimentová a Lucie VIDMAROVÁ]. *Miluj svůj život*. Praha: Pragma, 2003. ISBN 9788072051045.

HAY, Louise L. *Myšlenky srdce: Poklad vnitřní moudrosti*. 1.čes.vyd. Praha: Radost, 1993, 243 s. Radost žít. ISBN 80-85189-19-4.

HAY, Louise L. *Síla je ve vás*. 1.vyd. Praha: Pragma, 1994, 164 s. ISBN 80-85213-39-7.

JAMPOLSKY, Gerald G. *Uč jen lásku: dvanáct principů subjektivní léčby*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2002, 172 s. ISBN 80-7252-069-5.

JORDÁNOVÁ, Zdeňka. *Láska*. 2. vyd. Praha: Vodnář, 2009, 127 s. ISBN 978-80-86226-98-9.

LAUSTER, Peter. *Láska: Psychologie jednoho fenoménu*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1994, 172 s. ISBN 80-7176-033-1.

NALDONIOVÁ, Lenka. *Erós a jeho metamorfózy*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010, 153 s. ISBN 978-80-7368-840-0.

STÖRIG, Hans Joachim a Petr REZEK. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991, 510 s. ISBN 80-7113-041-9.

Internetové zdroje

BLAVATSKÁ, theosofie, reinkarnace. www.blavatska.org. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://www.blavatska.org/hpb-24-citaty.html>

BUĎ ŠTASTNÝ. www.budstastny.cz. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://budstastny.cz/kategorie/laska/>

MAREK, Vlastimil. Vlastimil Marek. www.blog.baraka.cz. [online]. 17.2.2007 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://blog.baraka.cz/2009/01/co-to-je-hnuti-new-age/>

VÍRA.CZ www.vira.cz. [online]. 2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://www.vira.cz/Texty/Knihovna/Nova-psychologie-treti-pilir-New-Age.html>